

ARGOS

*Bulletin van het
Veterinair Historisch Genootschap*



Rob Back *Pogingen om een veeartsenijschool in Zutphen te vestigen in de Franse Tijd* |
Math Geelen *Henry van 't Hoff – Nobelprijswinnaar scheikunde – als docent aan 's Rijks Veeartsenijschool (1876-1877)* | **Jan Berns** *Een paardenvriend ontmaskerd. Jean Tacquet en zijn Haras des Chevaux (1614).*

NR 62 - serie 7 | **voorjaar 2020** | ISSN 0923-3970



Inhoud

- 50 Van het bestuur
- 51 Programma voorjaar-bijeenkomst
- 52 Samenvattingen van de lezingen
- 53 Rob Back
Pogingen om een veeartsenijschool in Zutphen te vestigen in de Franse Tijd
- 63 Math Geelen
Henry van 't Hoff – Nobelprijswinnaar scheikunde – als docent aan 's Rijks Veeartsenijschool (1876-1877)
- 69 Jan Berns
Een paardenvriend ontmaskerd. Jean Tacquet en zijn Haras des Chevaux (1614)
- 74 Veterinair Erfgoed
Een bijzonder paar paardenbenen
Charlotte Hartong
- 76 Sprokkelingen
Parasitoloog redt edelherten
Examen tropische diergeneeskunde in de jaren dertig
- 79 Richtlijnen voor auteurs

Ere wie ere toekomst

Tot november vorig jaar bevonden zich drie ereleden onder ons: Engbert Oldenkamp, Rob Back en Peter Koolmees. Na 6 november 2019 mocht dr. Jan B. Berns zich bij dit illustre gezelschap voegen. Een erelidmaatschap is geen lichtvaardige zaak, want het moet wel een betekenis hebben. Op basis waarvan heeft ons genootschap besloten om Jan Berns tot erelid te benoemen en wat heeft Jan als neerlandicus eigenlijk tot ons VHG gebracht? Dat laatste moet zijn promotie in 1983 zijn geweest op het onderwerp *Namen voor ziekten van het vee*. Onderzoek bracht hem naar de bibliotheek diergeneeskunde en zo werd de adjunct-directeur van het Meertensinstituut via de bibliothecaris Guus Mathijssen het toen nog prille VHG ingesluisd.

Sindsdien heeft Jan regelmatig op onze bijeenkomsten gesproken en ook op die van de World Association for the History of Veterinary Medicine (WAHVM). Als (co)auteur voor het VHG bracht hij een reeks van publicaties uit en inmiddels is hij alweer vijftien jaar redactielid van ons bulletin *Argos*. Voor dat bulletin schreef Jan tenminste zeven artikelen en zes boekbesprekingen. Daarbij vergat hij zijn eigen stiel niet gezien het hoofdstuk 'Volkstaal en diergeneeskunde' in het liber amicorum *Over beesten en boeken* voor Guus Mathijssen in 1995 en het VHG cahier no 6 in 1997: *Dirck van Bronckhorst van Weerdenburg, Receptenboek om paarden te genezen*. Verder was hij co-redacteur van de *Canon van de diergeneeskunde* (2014). Alles bijeen meer dan voldoende redenen om Jan tot erelid te benoemen waarbij voorzitter Hein Schrama hem een mooie oorkonde overhandigde. Jan toonde zich enigszins overdonderd, maar was zeer verheugd over zijn benoeming.

In 2019 bestond het Museum Diergeneeskunde 65 jaar. Om deze reden was de afgelopen najaar-bijeenkomst een gezamenlijk project van de Numanstichting en het 30-jarige VHG. Het werd een symposium op min of meer museaal terrein: voor de tweede maal waren we te gast in het schitterend in oude luister herstelde oude Anatomiegebouw aan de Bekkerstraat. Op het programma stond ook een boekenmarkt en een veiling voor oude boeken die door veilingmeester Rob Back werd geleid. Ter gelegenheid van dit 65-jarig jubileum is door Peter Koolmees en Charlotte Hartong de catalogus *Opmerkelijke Objecten* samengesteld uit het museale depot van het museum. De eerste exemplaren van het boek werden door Frans van Knapen, voorzitter van de Numanstichting, overhandigd aan prof. dr. Wouter Dhert, decaan van de faculteit Diergeneeskunde en aan drs. Gertie Cuijpers, hoofd presentaties van het Universiteitsmuseum Utrecht. Van dit unieke boekje is nog een aantal exemplaren over: u kunt het voor slechts € 10 aanschaffen.

JONS STRAATMAN



Programma voorjaar-bijeenkomst Veterinair Historisch Genootschap

DATUM

WOENSDAG 8 APRIL 2020

PLAATS

Gezondheidsdienst voor Dieren
Arnsbergstraat 7,
7418 EZ Deventer

DAGVOORZITTER

Drs. Hein Schrama

THEMA

100 jaar georganiseerde dierziekten-bestrijding
in Nederland

DAGPROGRAMMA

10.00 uur:	Ontvangst met koffie
10.30 uur:	63 ^{ste} Algemene ledenvergadering van het VHG. Voortgang VHG-werkgroepen.
11.30 uur:	Prof. dr. Ynte Hein Schukken, directeur van de Gezondheidsdienst voor Dieren, Deventer. <i>Opening wetenschappelijk programma</i>
11.40 uur:	Reimer Strikwerda, veeteeltjournalist en -historicus, Boijl. <i>Gezondheidsdienst vierde terecht een eeuwfeest</i>
12.30 uur:	Lunch
13.30 uur:	Dr. Floor Haalboom, Docent-onderzoeker medische geschiedenis, Departement medische ethiek, filosofie en medische geschiedenis, Erasmus Medisch Centrum, Erasmus Universiteit, Rotterdam. <i>Een ramp! De publieke perceptie van mond-en-klauwzeer in de jaren 1960 en 2001</i>
14.15 uur:	Prof. dr. Arjan Stegeman, hoogleraar veterinaire epidemiologie, Departement Population Health Sciences, faculteit Diergeneeskunde, Universiteit Utrecht. <i>De ziekte van Aujeszky: vaccinatie, koppelimunititeit en eradicatie</i>
15.00 uur:	Afsluiting
15.10 uur:	Rondleiding door laboratoria
15.40 uur:	Drinks

ARGOS Bulletin van het Veterinair
Historisch Genootschap.

Verschijnt tweemaal per jaar.

Redactie

Dr. J.B. Berns
Prof. dr. P.A. Koolmees
Drs. A.J. Plaisier M.A.
Dr. R.N.J. Rommes
Drs. Th.J.D. Straatman B.A.

Redactiesecretariaat

p/a Prof. dr. P.A. Koolmees
IRAS-VPH, Faculteit Diergeneeskunde
Postbus 80175. 3508 TD Utrecht.
p.a.koolmees@uu.nl

Bestuur V.H.G.

Drs. H.J. Schrama (voorzitter)
Drs. H.K. Hadderingh (secretaris)
Drs. T.G. van de Vuurst (penningmeester)
Drs. Th.J.D. Straatman B.A. (lid)
Dr. J. Verhoeff (lid)
Prof. dr. P.A. Koolmees (adviseur)

Secretariaat

p/a Drs. H.K. Hadderingh
IJsselsteen 1, 3961 GA Wijk bij Duurstede
Tel 0343-575663
email: info@veterinaryhistory.nl
website: www.veterinaryhistory.nl

Abonnementen op ARGOS

€ 25,00 per jaar.
Losse nummers € 15,00 (incl. verzending)
te bestellen bij de penningmeester
van het V.H.G., vandevuurst@wxs.nl
Bankrekeningnummer
NL38 INGB 0000 5810 45 t.n.v. V.H.G.
Abonnement buitenland € 30,00

Lidmaatschap V.H.G.

De contributie van het V.H.G. bedraagt
€ 35,00 per jaar (studenten € 10,00).
Leden ontvangen ARGOS gratis.
Voor leden in het buitenland bedraagt
de contributie € 40,00 per jaar.
Ledenadministratie: vandevuurst@wxs.nl

Vormgeving en druk

Chris Russell Groningen

Cover

Schilderij van Henry van 't Hoff (36 x 47 cm,
olieverf op doek), vervaardigd door Marian
Nugteren-Dorleijn in 2013. Overgenomen met
toestemming van de schilderes en de eigenaar
Dr. ing. G.J.M. Koper, Delft.

Overname van artikelen uit Argos is
toegestaan, mits de bron vermeld wordt en
een bewijsexemplaar aan de redactie wordt
toegestuurd.

Samenvattingen van de lezingen

Reimer Strikwerda

Gezondheidsdienst vierde terecht een eeuwfeest

De eerste Gezondheidsdienst voor Dieren werd in 1919 niet toevallig in Friesland opgericht. Directeur Anne Veenbaas gaf destijds aan dat de bestrijding van tuberculose bij mensen, het behoud van de veestapel en het belang van de export van fokvee een resolute aanpak vereisten. Via hun rundveestamboek en de coöperatieve zuivelfabrieken stonden de Friese boeren garant voor de exploitatie.

Na de Tweede Wereldoorlog was de Friese veestapel vrijwel tbc-vrij, met een flinke stimulans van Marshallgelden kwamen toen ook in de overige provincies gezondheidsdiensten van de grond. De bestrijding van tbc en abortus Bang werd met succes uitgevoerd en ook kwam de kunstmatige inseminatie onder toezicht van de GD's van de grond. Voor pluimvee kwam een eigen gezondheidsdienst.

Van de beloofde zelfstandigheid kwam evenwel weinig terecht. Na dertig jaar werd van hogerhand een fusieproces in werking gezet, wat resulteerde in vijf vestigingen. De vorming van één nationale dienst in Deventer was een kwestie van enkele decennia. Nationale uitbraken van besmettelijke veeziekten - waaronder zoönosen als Q-koorts - rond de jongste eeuwwisseling onderstreepten het belang van een modern laboratorium en een nationale monitoring van dierziekten. Het werd de kerntaak van de moderne Royal GD: van bestrijden tot voorkómen van veeziekten.

Dr. Floor Haalboom

Een ramp! De publieke perceptie van mond-en-klauwzeer in de jaren 1960 en 2001

Nederland kreeg een hogere veedichtheid dan ooit in de tweede helft van de twintigste eeuw. Mond-en-klauwzeer veranderde in deze context steeds meer in een ramp. In deze lezing vergelijkt Floor Haalboom de publieke perceptie van mond-en-klauwzeer in de jaren 1960 met die in 2001 aan de hand van gedigitaliseerde krantendatabases. Zij onderzoekt hoe en waarom mond-en-klauwzeer ingrijpend van publieke betekenis veranderde en wat dit voor mogelijke implicaties heeft voor toekomstige uitbraken.

Prof. dr. Arjan Stegeman

De ziekte van Aujeszky: vaccinatie, koppelimmunitet en eradicatie

De ziekte van Aujeszky wordt veroorzaakt door *Herpesvirus suis*, een virus dat het varken als natuurlijke gastheer heeft, maar ook veel andere diersoorten kan infecteren. In de jaren tachtig was de Nederlandse varkensstapel endemisch geïnfecteerd met dit virus. De opvatting in de wetenschap was dat je met vaccinatie de klinische manifestatie van de infectie kon voorkomen, maar dat vaccinatie niet tot eradicatie van het virus zou leiden, omdat varkens ondanks vaccinatie geïnfecteerd kunnen worden en het virus vervolgens uitscheiden. Eind jaren tachtig werd op het Centraal Diergeneeskundig Instituut een test ontwikkeld waarmee geïnfecteerde varkens kunnen worden opgespoord in populaties gevaccineerde varkens. Daarmee werd het mogelijk de verspreiding van het virus in groepen varkens onder praktijkomstandigheden te bestuderen. Begin jaren negentig werden bovendien epidemiologische modellen ontwikkeld waarmee de koppelimmunitet kan worden bepaald. Met behulp van beide methoden werd onder experimentele en veldomstandigheden vastgesteld dat, alhoewel vaccinatie geen steriele immunitet in het individuele dier opwekt, de koppelimmunitet voldoende is voor eradicatie van het virus. Vervolgens is deze kennis toegepast in een landelijk bestrijdingsprogramma en is Nederland in het eerste millennium van deze eeuw vrij geworden van het virus en gestopt met vaccineren. Diverse andere landen hebben dat voorbeeld gevolgd.



Pogingen om een veeartsenijschool in Zutphen te vestigen in de Franse Tijd

De pogingen die zijn ondernomen om in het begin van de 19e eeuw een veeartsenijschool in Zutphen op te richten, zijn in 1921 uitgebreid beschreven door H.M. Kroon, hoogleraar aan de Veeartsenijkundige Hogeschool in Utrecht.¹ De historicus C. Offringa vatte in zijn geschiedschrijving van de faculteit uit 1971 deze mislukte vestigingspoging in één alinea samen.² In 1978 werd het verhaal van Kroon aangevuld en bijgesteld op basis van uitgebreider archiefonderzoek door de historicus W.Th.M. Frijhoff.³ Deze publicaties zijn intussen wat in de vergetelheid geraakt. Zo ook het feit dat niet Utrecht maar Zutphen bijna de plaats werd waar de veeartsenijschool werd gevestigd. Daarom wordt in dit artikel op dit bijna vergeten hoofdstuk teruggeblikt. Welke pogingen werden destijds ondernomen door welke personen en onder welke politieke omstandigheden?

De vraag naar veeartsenijkundig onderwijs

Door de grootschalige uitbraken van runderpest in de 18^e eeuw steeg de behoefte aan geschoolde veeartsen, wat leidde tot de oprichting van de eerste veeartsenijscholen in Europa. De eerste werd opgericht in Lyon in 1762 door de Franse paardenkenner Claude Bourgelat. De tweede volgde in 1765 te Maisons-d'Alfort bij Parijs, waarna meerdere scholen in diverse Europese hofsteden werden opgericht. Vóór de stichting van scholen was de diergeneeskunde vooral gericht op de geneeskunde van het paard ten behoeve van de hofcultuur, het leger, transport en landbouw. De meeste veterinaire literatuur handelde ook over dit dier. Het waren paardenartsen, rijdmeesters en meester-hoefsmeden die de paardeneeskunde voor hun rekening namen. Op het

Abstract

Attempts to locate a veterinary school in Zutphen in the French

During the French Period (1795-1813) plans were made to establish a veterinary school in the Netherlands, following the example of the school at Alfort. Two prominent noblemen from the Department Graafschap, Van der Borsch and Van Heeckeren, took the initiative to establish a veterinary school in Zutphen (eastern Netherlands). They cooperated with the French authorities to achieve this goal, particularly after emperor Napoleon himself ordered that a school should be built in Zutphen. However, they were opposed by Dutch politicians in The Hague. Upon this delay, king Louis Napoleon (1806-1810) sent Dutch pupils to Alfort at his own expense. Veterinary education was actually given in Zutphen for three years by the German veterinarian Schultze, but outside a formal school. The school project was cancelled when the French left the Netherlands in 1813. Otherwise, Zutphen would have housed the first veterinary school in the Netherlands instead of Utrecht eight years later.

platteland werd de veeartsenijkundige praktijk uitgeoefend door veehouders, hoefsmeden, koehelpers, castreurs, vilders, apothekers en overige empiristen. De volksdiergeneeskunde was daar gebaseerd op van oudsher overgeleverde therapieën en recepten, werd beïnvloed door geloof en bijgeloof, en omvatte ook de behandeling van vee. Aan het begin van de 18^e eeuw stond men machteloos tegenover runderpest, een ziekte die werd beschouwd als een straf van god voor de zondige mens. Er werden nationale biddagen gehouden om het onheil af te wenden. Omdat de verliezen aan vee enorm waren, werden bij gebrek aan geschoolde veeartsen, medici om advies gevraagd; zo ook in Nederland. Onder invloed van de verlichting nam in de loop van de 18^e eeuw de invloed van religie af en werden experimenten met inenting uitgevoerd door medici, dominees en herenboeren. Het meeste effect werd echter verkregen door isolatie en stamping out van al het verdachte vee.⁴ Van de veeartsenijscholen werd gehoopt en verwacht dat kennis zou worden gegenereerd om de runderpest effectief te kunnen bestrijden. In Nederland zou het nog tot 1821 duren voordat de Rijks Veeartsenijschool in Utrecht werd geopend. Daarvoor werden al pogingen ondernomen om het economische probleem van runderpest aan te pakken, onder meer door veterinaire onderwijs te institutionaliseren. Zeker toen ons land werd bezet door de Fransen en Napoleon zelf opdracht gaf hier een veeartsenijschool op te richten.

Initiatieven

In Holland waren er aanvankelijk weinig initiatieven. Willem V, erfstadhouder van 1766 tot 1795, toonde geen belangstelling voor de oprichting van een veeartsenijschool. Pas in 1796, inmiddels in de Bataafse Republiek, toen er weer een uitbraak

^a Drs. R. Back, rustend dierenarts te Lochem. E-mail: rob.back28@kpnmail.nl.

was van runderpest bij Nijmegen, werd de vraag naar geschoolde veeartsen in Nederland luider. De herenboer en patriot Geert Reinders (1737-1815), die bij de bestrijding van de runderpest in de tweede helft van de 18^e eeuw, door de inoculatieproeven in het Groningse, zo'n belangrijke rol had gespeeld, bepleitte in 1796 het geven van veeartsenijkundig onderwijs aan de Groningse Hogeschool. Omdat bij de Grondwet van 1798 de gewestelijke soevereiniteit werd opgeheven, werd het plan niet uitgevoerd. In 1798 werd Reinders door het district Scheemda naar Den Haag gezonden, waar hij het initiatief nam tot een maatregel die van groot belang zou blijken te zijn voor de Nederlandse veehouderij, omdat daardoor de financiële voorwaarden werden geschapen voor de oprichting en het in stand houden van een veeartsenijsschool. De oplossing van het runderpest probleem was volgens Reinders niet de inoculatie van het rundvee, maar het ruimen van besmette haarden, waarbij de eigenaar van het vee schadeloos gesteld diende te worden. Op 26 december 1799 werd het ontwerp van Reinders ter voorkoming en afwering van de runderpest aangenomen, wat leidde tot de oprichting van het Veefonds. Per stuks rundvee betaalden veehouders aan dit fonds, waaruit ze schadeloos werden gesteld in geval hun vee door runderpest werd geruimd.⁵ In 1798 werd door de "Amsterdamse Maatschappij ter bevordering van den Landbouw" een prijsvraag uitgeschreven betreffende een plan voor een veeartsenijsschool. Er kwam één antwoord binnen, van Jan Arnold Bennet, medicus te Leiden. Pas in 1820 werd in de *Verhandeling* van de Maatschappij dit ontwerp gepubliceerd. Eén van de redenen van het late verschijnen zou zijn geweest dat de bibliotheek van Bennet

als gevolg van de buskruitramp van Leiden in 1807 ernstig beschadigd was en het manuscript van het ontwerp hierdoor geleden had. Buiten mededinging was een uitvoerig antwoord binnen gekomen van Joannes le Francq van Berkhey, lector in de Natuurlijke Historie te Leiden.⁶

Commissies van landbouw

In de Franse periode (1795-1813) voltrokken zich in Nederland in korte tijd belangrijke politieke veranderingen. Onder de Bataafse Republiek werd de gewestelijke soevereiniteit afgeschaft en werd getracht een meer centrale landelijke politiek te volgen. Het republikeinse beleid was (naar Frans model) gericht op meer vrijheid en gelijkheid van burgers. De Staatsregeling voor het Bataafse Volk van 1798 kan worden beschouwd als de eerste Grondwet van Nederland op democratische voet, met burgerrechten en een gekozen volksvertegenwoordiging. Verder stonden daar bepalingen in over staatsinstellingen, de verdeling van de staatsmachten, het bestuur in provincies (departementen) en gemeenten, financiën, buitenlandse betrekkingen en rechterlijke macht, terwijl veel aandacht uitging naar onderwijs en landbouw.⁷ In 1799 werd Johannes Goldberg benoemd tot Agent van Nationale Oeconomie. Voor de Afdeling Landbouw werd hij bijgestaan door Jan Kops (1765-1849) die een grote interesse had voor botanie en landbouw. Kops kwam in 1801 met een memorandum dat men als het eerste Nederlandse regeringsprogramma voor de landbouw kan beschouwen. Daarin stond dat in ieder departement van de Republiek een Commissie van Landbouw zou moeten komen, bestaande uit landbouwdeskundigen, die het departementale bestuur



Afb. 1. Jan Kops (1765-1849) (links) en Rutger Jan Schimmelpenninck (1761-1825) (rechts).
Bron: Wikimedia Commons.

zouden adviseren. De kosten die voor het werk van deze commissies van landbouw zouden worden gemaakt, zouden moeten worden gedekt door het Veefonds. Dit maakte het noodzakelijk het fonds een ruimere doelstelling te geven. In 1806 leidde dit tot de omzetting naar het "Fonds voor den Landbouw", dat beheerd werd door de minister van Binnenlandse Zaken. Om dit te kunnen bekostigen werd daarna naast rundvee ook belasting geheven op paarden, varkens en schapen.⁸

Toen in 1805 onder raadpensionaris Rutger Jan graaf Schimmelpenninck (1761-1825) een autocratisch bestuur gevestigd was, werden bij Staatsbesluit van 9 september in alle departementen van de Republiek Commissies van Landbouw opgericht. Op 28 april 1806 vond de eerste algemene vergadering van deze commissies in Den Haag plaats. In de instructies voor deze commissies stond vermeld dat zij zich met het veeartsenijkundig onderwijs dienden bezig te houden door de invoering van 'vee-artsenijkundige inrigtingen' in hun departementen. Er waren voorstellen van onder andere de commissies van landbouw van de departementen Stad en Ommelanden van Groningen, Drenthe en Brabant. Vooral vanuit Gelderland bleef men wijzen op de behoefte aan geschoolde veeartsen en een instelling voor veeartsenijkundig onderwijs. In 1805 had de Nationale Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij te Haarlem een prijsvraag uitgeschreven. Daarbij werd aan elk van de eerste vijf personen die konden aantonen op een veeartsenijsschool te zijn opgeleid en die zich in een van de departementen van de Maatschappij zouden vestigen en zich zouden verbinden gedurende twee jaar de veeartsenijkunde aldaar uit te oefenen, een premie van 200 gulden per jaar in het vooruitzicht gesteld. Het Departementale Bestuur van Gelderland ging op 1 juli 1805 nog een stap verder. Zij loofde drie premies van 250 gulden jaarlijks uit voor drie personen die zouden kunnen bewijzen dat zij, na genoten onderwijs op veterinaire scholen elders, bekwaam bevonden te zijn om niet alleen de veeartsenijkunde te beoefenen, maar ook aan anderen daarin onderwijs te geven.⁹

Er werd een centrale commissie benoemd onder leiding van Mr. S.H. Gockinga, lid van het Departementale Bestuur van Groningen. Hierin zaten onder anderen dr. Munniks uit Groningen en mr. Allard P.R.C. Baron van der Borch, heer van Verwolde te Laren, Gelderland (1766-1836), lid van het Departementale Bestuur van Gelderland. Op 3 mei 1806 deed de commissie Gockinga voorstellen betreffende de in te voeren veeartsenijkundige inrichtingen. De commissie was ervan overtuigd dat in het land dringende behoefte was aan bekwame veeartsen, maar stelde wel dat het aantal niet te groot mocht worden, omdat de veeartsen dan geen reden van bestaan zouden hebben. Men stelde voor dat bij iedere departementale commissie van landbouw een veearts zou worden aangesteld die in staat was de commissie te adviseren met betrekking tot de gezondheidsstatus van het vee. Verder werd in overweging gegeven om of in het land een veeartsenijsschool op te richten of gebruik te maken van veeartsenijsscholen in andere landen, bijvoorbeeld in Alfort of Berlijn, om in drie jaar tijd 'zich te perfectioneren en geschikt

te wezen, om dan thuis komende als veeartsen bij ieder zijne commissie geplaatst te worden'. De voorstellen werden uiteindelijk "in advies" gehouden.¹⁰

Met de kroning van Napoleon Bonaparte tot keizer van Frankrijk in 1804 ging er een heel andere wind waaien in het Bataafse Gemenebest. Tijdens het eenhoofdige bestuur van raadpensionaris Schimmelpenninck werd deze geadviseerd door de Staatsraad. Na de inlijving bij Frankrijk in 1806 werd het land omgedoopt tot Koninkrijk Holland met Lodewijk Napoleon (1778-1846) als koning van Holland. Tijdens dit koningschap bleef de Staatsraad als advieslichaam gehandhaafd en was er een parlement, het Wetgevend Lichaam. Lid van de Staatsraad van 1806 tot 1809 was Evert Frederik baron van Heeckeren, heer van Driebergen, Enghuizen en Beurse (1755-1831) te Hummelo. Van Heeckeren was evenals Van der Borch lid van het Departementale Bestuur van Gelderland en van de afdeling Zutphen van de Nationale Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij. Van Heeckeren, na eerder patriotsgezind te zijn geweest, wist nauwe relaties aan te knopen met achtereenvolgens erfstadhouder Willem V, koning Lodewijk Napoleon en koning Willem I (1772-1843). Met name bij Lodewijk Napoleon zou hij als staatsraad hoog aangeschreven hebben gestaan. In zijn jonge jaren was hij majoor geweest bij de cavalerie. Hij kwam dus uit een milieu waar de noodzaak van de veeartsenijkunde werd gevoeld. Van der Borch, zoon van een ritmeester, was in Utrecht gepromoveerd in de rechten, maar bezat ook een landbouwkundige achtergrond.

Plannen voor een veeartsenijsschool in Zutphen

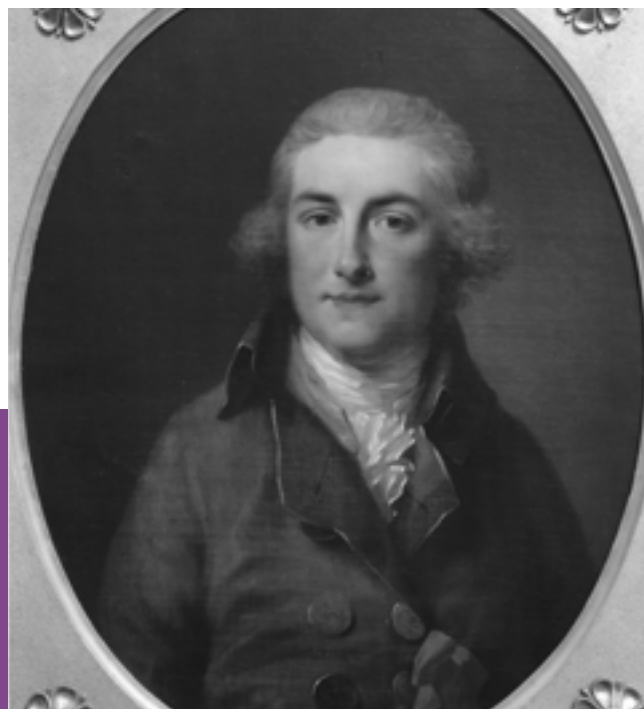
In 1804 werd het ontwerp voor een veeartsenijsschool van Joannes le Francq van Berkhey gepubliceerd. Het maakte de stichting van een veeartsenijsschool actueel. Een commissie *ad hoc* van het departement Zutphen van de Nationale Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij maakte in 1805 op basis hiervan een ontwerpplan van een veeartsenijsschool in de Graafschap, die te Doetinchem, Hengelo (Gld.) of Zutphen zou moeten komen. Op 1 juli 1805 loofde het Departementale Bestuur van Gelderland een premie uit voor aankomende leraren in de veeartsenijkunde, dat werd afgedrukt in de *Departementale Geldersche Courant* van 23 juli 1805. Van Heeckeren had al in april 1805, dus voordat elders in het land van enig initiatief voor de oprichting van een veeartsenijsschool sprake was, de regering van de steden van het "Kwartier van Zutphen" tot financiële medewerking aan het plan trachten te bewegen. Overigens met weinig resultaat. Doesburg weigerde omdat de stad grote schulden had. Doetinchem wilde 100 gulden per jaar investeren, alleen wanneer de school daar gevestigd zou worden. Zutphen wilde, bij besluit van 26 juni 1805, niet hoger gaan dan 150 gulden per jaar of in plaats daarvan de beschikbaarstelling van een lokaal waarin de school zou kunnen worden gevestigd. Frijhoff veronderstelde dat dit waarschijnlijk de reden was dat aanvankelijk Hengelo als eerste vestigingsplaats was voorgesteld, wat spoedig weer van de baan was omdat het dorp te weinig accommodatie bood voor een onderwijsinrichting van enige omvang. Zutphen won uiteindelijk het pleit. Het was een bestuurlijk

middelpunt en als marktcentrum had het goede verbindingen, cultureel meer te bieden en op onderwijsgebied betere banden met het westen dan het landelijker Doetinchem. Bovendien had Zutphen vóór de komst van Lodewijk Napoleon een bloeiende artillerieschool. Ook was vanuit het departement Zutphen van de Nationale Nederlandse Huishoudelijke Maatschappij in 1805 een rondschrijven gezonden aan een vijftal marken van de Graafschap, te weten die van Vorden, Barchem, Steenderen, Wichmond en Mallum (Eibergen), met het verzoek om medewerking en steun voor de oprichting van een veeartsenijschool te Zutphen, eventueel te Doetinchem.¹¹

Ook op een andere manier liep Van Heeckeren op het departementale besluit van 1 juli 1805 vooruit. Eind mei 1805 nam hij namelijk contact op met Heinrich Schultze, een Westfaalse leraar in de veeartsenijkunde, om hem naar de Graafschap te laten komen. Op wiens kosten is niet duidelijk. Schultze had op 25 maart 1803 een verklaring van bevoegdheid als leraar in de veeartsenijkunde van de "Königliche Civil Organisation" te Münster ontvangen en op 3 april 1806 zijn diploma als veearts aan de veeartsenijschool van Berlijn behaald. Frijhoff: 'Hoe het ook zij, uit [...] stukken blijkt dat hij op verzoek van koning Lodewijk zelf, die, door Van Heeckeren bewerkt, het getreuzel van de Haagse ambtenaren beu was, naar Zutphen is gekomen, en op 15 augustus 1808 door de koning als leraar aan de daar op te richten veeartsenijschool werd aangesteld. Er werd dus wel onderwijs gegeven, [...] maar van een school in formele zin

was nog geen sprake'.¹²

Door het Departement Zutphen van de Nationale Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij werden al op 6 november 1805 nadere inlichtingen aan de raad van de stad Zutphen gevraagd 'waar ter stede dit school gevoeglijk kan worden geplaatst'. Op 15 november kwam als antwoord 'dat het gedagte lokaal zoude bestaan in twee huizen en wheeren vanouds de Wanne genaamd, de stad toebehoorende, hebbende buiten een spatieuze hof en stallinge en voldoende vertrekken tot houding van gedagte school'. Op 8 januari 1806 ontving de magistraat van de stad Zutphen een circulaire van de commissie ad hoc uit de Nationale Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij, departement Zutphen, met het plan tot het inrichten van een veeartsenijschool. Het begeleidende schrijven was ondertekend door Allard van der Borch, Anne W.C. van Nagell (1756-1851), heer van Rijnenburg en de beide Ampsen te Laren, Antoni C.W. Staring (1767-1840), dichter-agronoom te Vorden en mr. Arnold H. van Markel Bouwer (1771-1826), notabele te Deventer. Hierin werd tevens aan de marken van de Graafschap een opgave gevraagd van de jaarlijkse bijdrage waartoe ze zich, met het oog op de instandhouding van een veeartsenijschool, zouden willen verbinden. Ook was een formulier bijgevoegd voor een eenmalige bijdrage van de inwoners. Er waren al bijdragen namens de Nationale Domeinen, het Departementale Bestuur, de Nationale Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij en door sommige particulieren toegezegd. Er was, zo stelden de opstellers, een aanbod van een voor de school geschikt



Afb.2. Evert Frederik baron van Heeckeren, heer van Driebergen, Enghuizen en Beurse (1755-1831) (links) te Hummelo. Lid van de Staatsraad van 1806 tot 1809, lid van het Departementale Bestuur van Gelderland en van de afdeling Zutphen van de Nationale Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij. Anne Willem Jacob, baron van Nagell (1756-1851) (rechts) heer van Rijnenburg en de beide Ampsen te Laren. Bron: Wikimedia Commons.

lokaal door de steden Zutphen en Doetinchem gedaan. De commissie stelde in het schrijven dat zij graag gezien had dat het genoemde instituut in het middelpunt van de Graafschap zou komen, maar dat het gebrek aan de benodigde lokalen dat volstrekt onmogelijk had gemaakt, terwijl het aanbod door de steden Zutphen en Doetinchem gedaan, de keuze voor deze beide plaatsen had bepaald, gevolgd door het ontwerp van de school dat een zestien artikelen omvatte. Op 22 januari 1806, dus tijdens de eerste dagen van het Koninkrijk Holland, volgde een resolutie van de raad van de stad Zutphen, na een rapport van de raadsvrienden A. op ten Noort en Ludolph baron van Heeckeren (1755-1841), naar aanleiding van de circulaire: '[...] Is, na dankzegging voor het uitgebrachte Rapport, daar over gedelibereerd zijnde goedgevonden, tot de inrigting van het opgerigten Vhee Artsenij School te bestemmen, en daartoe te offereren een Locaal, mits door het Institutie wordende onderhouden [...]'.¹³ Koning Lodewijk Napoleon probeerde ook op andere manieren de veeartsenijkunde in Nederland te bevorderen. Per decreet van 18 december 1806 had hij een "Ryd- en-Veeartsenschool" in Leiden opgericht, die zich echter zou ontwikkelen tot een militaire oefenschool voor de cavalerie. Daarnaast werd op advies van Auguste Jean Gabriel de Caulaincourt (1777-1812), opperstalmeester van Lodewijk Napoleon, in de loop van 1807 een stoeterij te Borculo opgericht, waar twintig uit Engeland geïmporteerde hengsten en twaalf Engelse merries werden gestald. Aan de stoeterij in Borculo was de Franse veearts Louis Gaugain verbonden. Van der Borch en Van Heeckeren werden door Lodewijk Napoleon belast met het toezicht op de stoeterij.¹⁴

Ontwerp voor de school

Blijkbaar als gevolg van druk vanuit Gelderland werd op 29 januari 1807 een KB uitgevaardigd waarbij Van der Borch en Van Heeckeren belast werden met het ontwerp voor een spoedige oprichting van een veeartsenijsschool te Zutphen. Een afschrift werd verzonden aan de minister van Binnenlandse Zaken. Op 25 februari 1807 werd het Concept Decreet wegens het 'daarstellen van een Koninklijke Vee-Arzenijsschool te Zutphen' door Van Heeckeren en Van der Borch ingediend en aan de sectie Wetgeving en Algemene Zaken uit de Staatsraad toegezonden. Op 17 maart volgde namens de sectie een afwijzend advies van Pieter L. van de Kastele (1748-1810), voormalig patriot, omdat voorkeur werd gegeven aan onderwijs aan een van de universiteiten, 'ten einde in die algemeene kweekschool kundige mannen geformeerd worden, die dan als zoodanige zich in het Rijk verspreiden om hunne verkregen kundigheden aan andere mede te delen'.¹⁵

Als reactie op dit uitstel besloot Lodewijk Napoleon om Noord-Nederlanders aan de Franse Veeartsenijsschool in Alfort op te leiden. Op 13 oktober 1807 vroeg De Caulaincourt toestemming aan de Franse minister van Binnenlandse Zaken om op kosten van Lodewijk Napoleon leerlingen naar Alfort te sturen. De selectie vond plaats uit de cavalerieregimenten van de koning en negen leerlingen meldden zich in maart 1808 in Parijs. Van de in totaal negentien Nederlandse leerlingen die in de Franse tijd naar Alfort trokken, volbracht slechts een handvol de studie.¹⁶ Daarnaast bleef de koning

ook werken aan het realiseren van veeartsenijkundig onderwijs in Nederland. Dat blijkt uit de opdracht die hij gaf aan De Caulaincourt om een voordracht te doen 'wegens de daarstelling van een veeartsenijkundige school'. Op 16 oktober 1807 ontving Lodewijk Napoleon hierover een verslag. De minister van Binnenlandse Zaken zond op 16 juli 1808 namens de commissies van landbouw een brief aan de koning waarin hij stelde, dat duidelijk was dat bij de "Koninklijke Universiteit", waar in alle wetenschappen onderwijs moest worden gegeven, ook de veeartsenijkundige wetenschap een plaats moest vinden, gezien het feit dat bijvoorbeeld de ontleedkunde van de mens en die van de dieren 'elkander onderling bijstand verlenen'. In het bijzonder zou daarom volgens de commissies Franeker daarvoor in aanmerking komen als een gedeelte van het koninkrijk waar vele en wellicht het grootste aantal paarden, runderen en schapen 'verenigd' was. Vervolgens werd in de brief een voorstel gedaan om aan geschikte veeartsen voor de tijd van een jaar een toelage van 400 gulden toe te kennen wanneer zij zich ergens zouden vestigen, mits zij zich van te voren door een departementale geneeskundige commissie zouden hebben laten examineren en bekwaam bevonden waren. De toelage zou voor de helft uit de Staatskas en voor de helft uit het Fonds voor den Landbouw gefourneerd moeten worden. Al op 28 juli ging de koning met dit voorstel akkoord en werden de commissies van landbouw 'gechargeerd met het examineren van de veeartsen en het houden van toezicht op de grasserende veeziekten'.¹⁷



Afb. 3. Auguste Jean Gabriel de Caulaincourt (1777-1812) opperstalmeester van Lodewijk Napoleon. Hij sneuvelde in de slag bij Borodino tijdens de veldtocht naar Moskou. Bron: Wikimedia Commons.

Veterinair onderwijs in Zutphen

In een schrijven over de eerder genoemde veearts Schultze, d.d. 10 juli 1808, van Van Heeckeren aan Lodewijk Napoleon, vermeldde deze het volgende: 'Gevolg gevend aan de opdracht die Uwe Majesteit verwaardigd heeft mij te geven, heb ik de kundige veearts laten komen, waarmee ik de eer heb gehad te spreken. Deze is onmiddellijk naar Utrecht afgereisd om de minister van Binnenlandse Zaken te ontmoeten, waarvan echter de afwezigheid zijn reis zinloos heeft gemaakt.' Van Heeckeren was bereid Schultze te begeleiden. Deze had zich bereid verklaard een examen of in het Duits of in het Latijn af te leggen. Van Heeckeren was ervan overtuigd dat Schultze een ware aanwinst zou zijn voor het instituut 'waartoe Uwe Majesteit opdracht heeft gegeven voor de stad Zutphen'. Hij zou vier leerlingen meebrengen en zich toeleggen op de Nederlandse taal. Bij KB van 15 augustus 1808 werd Johann Georg Heinrich Schultze tot veearts in het Departement Gelderland en tot onderwijzer aan de te Zutphen op te richten veeartsenijschool benoemd op een jaarwedde van acht honderd gulden, 'makende tesamen dus twaalf honderd gulden, waarvan duizend gulden betaald zullen worden uit de publieke schatkist en tweehonderd gulden uit het Fonds voor den Landbouw'. De traktementen van de veeartsen en van die van de eventueel later op te richten veeartsenijschool te Zutphen, voor zover uit de publieke schatkist betaald, kwamen op de post onvoorziene uitgaven van het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Wel besloot de koning per 25 januari 1809 dat Schultze tot aan de daadwerkelijke oprichting van de veeartsenijschool te Zutphen slechts driekwart van zijn traktement als leraar zou ontvangen. Het traktement van Schultze over het jaar 1811 werd pas in augustus 1813 uitbetaald.¹⁸

Op 31 augustus 1813 zond de prefect van de Boven-IJssel, Regnerius Livius van Andringa de Kempnaer (1752-1813) aan de onder-prefect van het arrondissement Zutphen, Van der Borch van Verwolde, een wissel van 630 francs, om Schultze het achterstallige traktement uit te betalen. Van der Borch stelde voor deze over te dragen aan de advocaat van Schultze ofwel de wissel door te sturen naar Zwolle, waar Schultze zich had gevestigd, nadat hij Zutphen had verlaten, zonder iemand daarvan op de hoogte te stellen. Op 14 september 1813 zond de secretaris-generaal van de prefectuur van de Boven-IJssel te Arnhem, J.F. Scheidius, een schrijven (in het Frans) aan Van der Borch, waarin hij stelde dat de wissel voor veearts Schultze aan deze persoonlijk of aan zijn gevolmachtigde diende te worden uitbetaald en dat de schuldeisers de zaak maar voor de rechtbank aanhangig dienden te maken. Later zond Van der Borch aan de prefect van het departement van de Boven-IJssel op 1 november 1813(!) de rekening door die eerder door Schultze was ingediend. Van der Borch stelde daarin dat Schultze zich in een slechte financiële situatie bevond en vroeg de prefect om zijn bereidwilligheid te tonen de rekening zo spoedig mogelijk te voldoen. Slechts aan één post hechtte de prefect zijn goedkeuring. Zijn verwijt was dat de onkostendeclaratie van Schultze noch in het Frans geschreven, noch in het Frans berekend en noch in triplo overlegd was. De prefect stuurde alle stukken terug. Na drie en een halfjaar onderwijs was Schultze in het voorjaar van 1812 met de noorderzon vertrokken. Daarmee was het veeartsenijkundig onderwijs in Zutphen verdwenen.¹⁹

Blauwdruk voor de veeartsenijschool in Zutphen

Op 16 september 1809 besliste Lodewijk Napoleon dat de minister van Eredienst en Binnenlandse Zaken, Godert A.G.Ph. baron van der Capellen (1778-1848), 'op de spoedigst mogelijke wijzen een complete organisatie van de veeartsenijkundig school te Zutphen' zou publiceren, waarom de koning al sedert lange tijd had gevraagd. Van der Capellen kreeg dus persoonlijk van de koning opdracht om een uitgewerkt plan voor de op- en inrichting van de Zutphense veeartsenijschool in te dienen. Hij deed dit over de hoofden van zijn ambtenaren heen, die, door het instellen van een "Algemeene veeartsenijkundige commissie van het Rijk", uitstel probeerden te krijgen. Frijhoff stelde dat dit wellicht te maken had met de Zutphense afstamming van Van der Capellen. Al op 29 november 1809 overhandigde Van der Capellen het gedetailleerde plan voor de veeartsenijschool te Zutphen aan de koning. Naast het zeer uitvoerige plan deelde hij hierin mee dat 'die weinige *élèves*, die zich thans in het instituut in Zutphen bevinden', ook nog gratis scheikunde les kregen van de Zutphense apotheker F.G. van Beek, lid van de Departementale Geneeskundige Commissie van Gelderland. Verder stelde Van der Capellen voor om het door Schultze bewoonde huis voor 8000 gulden te kopen en tot veeartsenijschool te verbouwen. Frijhoff: 'Opnieuw blijkt dat de school al op rudimentaire en onofficiële wijze functioneerde en slechts op de officiële oprichting wachtte om financieel van de grond te kunnen komen en meer leerlingen aan te kunnen trekken. De annexatie van het Koninkrijk Holland door Frankrijk op 9 juli 1810 zal de uitvoering van Van der Capellens grondig doordachte en nauwkeurig becijferde project voorlopig hebben opgeschort.' Eerder had op 17 september 1808 Lodewijk Napoleon een commissie tot het houden van een veeartsenijkundig examen benoemd. Op 16 september 1809 werd de uitslag bekend gemaakt van de in 1809 gehouden examens. Negentien personen hadden zich laten examineren. Zeven werden afgewezen. Van de twaalf overige werden er drie benoemd tot veearts der eerste klasse en negen tot die van de tweede klasse. Allen ontvingen het door de koning geaccordeerde inkomen van 400 gulden.²⁰ Volgens Van Andringa de Kempnaer, prefect van het Departement van de Boven-IJssel, bestond de Zutphense veeartsenijschool nog in augustus 1811. Schultze gaf daar tot ieders tevredenheid les aan enkele leerlingen aan het Groot Kerkhof 835, samen met andere Zutphense burgers of leraren, alhoewel de school officieel nog niet bestond. Dit in antwoord op vragen van de minister van Binnenlandse Zaken te Parijs, Jean-Pierre Bachasson gedateerd 29 juni 1811. Bovendien meldde de prefect dat Schultze diverse niet-bevoegde personen bezocht had, die zich in de gemeentes van het departement met de veeartsenijkunde bezig hielden en dat deze voor het merendeel zeer matig capabele hoefsmeden waren. Het zou volgens Van Andringa de Kempnaer wenselijk zijn via een wet de empirie te onderdrukken. In dat geval was het noodzakelijk dat in het departement voorzien werd in voldoende aantal veeartsen. De prefect van de Monden van de Maas zond naar aanleiding van dezelfde vraag ook een antwoord naar Parijs, waarin hij meldde dat veearts Gerrit de Hoog (1784-1812) die in Leiden en Berlijn had gestudeerd en zich, na het examen door de Hollandse medische commissie,

in 1808 in Delft had gevestigd, genoemd was als voorlopig inspecteur aan de veeartsenijschool te Zutphen, maar dat de school nog niet functioneerde.²¹

Napoleon en de veeartsenijscholen

In het najaar van 1812 besloot keizer Napoleon het peil van de studie aan de veeartsenijscholen te verhogen. Het ontwerpdecreet van de Franse minister van Binnenlandse Zaken legde vooral de nadruk op de paarden- geneeskunde en de hoefkunde. Napoleon stelde tijdens de ministerraad van 18 december 1812 het ontwerp persoonlijk bij door minder nadruk te leggen op de hoefkunde en nauwer aansluiting te zoeken bij de geneeskunde als wetenschap. Per decreet van 15 januari 1813 werden naast de keizerlijke veeartsenijscholen te Lyon en Alfort nog drie scholen officieel opgericht, namelijk te Turijn, Aken en Zutphen, die elk een aantal departementen zouden bestrijken. De school te Turijn bestond eigenlijk al sedert 1769 en kreeg het predicaat "keizerlijk" toegevoegd. Alfort werd een school van de eerste klasse. Die van Lyon, Turijn, Aken en Zutphen werden scholen van de tweede klasse. Bepaald werd dat de departementen van deze scholen, op kosten van het gouvernement elk vier of vijf plaatsen in de school zouden krijgen. Het oorspronkelijke plan van Van der Borch en Van Heeckeren was dat de veeartsenijschool in Zutphen een onderwijsinstelling zou worden voor de Graafschap. Volgens het decreet van Napoleon zou elk departement van het door de Zutphense school bestreken gebied, vermoedelijk het vroegere Koninkrijk Holland, gratis vier à vijf leerlingen daar kunnen laten studeren, wat een internaat van minstens veertig bedden veronderstelde.²²

Huisvesting veeartsenijschool in Zutphen

Op 6 februari 1813 verzocht de Franse minister van Binnenlandse Zaken de prefect van de Boven-IJssel een geschikt lokaal in Zutphen te zoeken voor een veeartsenijschool. Dat werd gevonden in de vorm van een aaneengesloten reeks van zes huizen aan de zuidzijde van het 's-Gravenhof, die te koop stonden. Op 12 juni zond Van Andringa de Kempnaer een brief naar Parijs waarin hij aangaf een geschikte locatie gevonden te hebben aan het 's-Gravenhof, dicht bij de poort van de stad en de rivier de IJssel. Hij vond het ook een uitstekende locatie voor een botanische tuin. De brief ging vergezeld van tekeningen van D.J. Thomkins, ingenieur van waterstaat, gedateerd 28 april 1813. Intussen had Van Andringa de Kempnaer in een brief van 7 mei Van der Borch als onder-prefect van het arrondissement Zutphen opmerkelijk gemaakt op het keizerlijk besluit van 15 januari 1813 over het onderwijs in de veeartsenijschool. Hij verzocht hem uiterlijk 1 juli de namen van geschikte kandidaten op te geven voor gratis plaatsen aan de veeartsenijschool te Alfort.²³ In Parijs was men er niet van overtuigd dat van de huizen aan het 's-Gravenhof een ideaal schoolgebouw kon worden gemaakt. Er rezen vragen over een adequate afwatering, voldoende weidegrond en ruimte voor een hortus botanicus. Dezelfde problemen waren in Aken naar voren gekomen. Op 19 augustus 1813 gaf de Franse minister van Buitenlandse Zaken opdracht aan de inspecteur-generaal van de keizerlijke veeartsenijscholen om poolshoogte te gaan nemen in Aken en Zutphen. Jean-Baptiste Huzard (1755-1838) liet er geen

gras over groeien en bezocht al op 6 september gouverneur-generaal Charles F. Lebrun (1739-1824) in Den Haag. In een notitie aan de minister van Binnenlandse Zaken in Parijs van 6 september drong Huzard aan om voor de school in Zutphen zo spoedig mogelijk een organisatie vast te stellen, maar wel te



Afb. 4. Godert A.G.Ph. van der Capellen (1778-1848), minister van Eredienst en Binnenlandse Zaken. Later Gouverneur-Generaal van Nederlands-Indië. Bron Wikimedia Commons.

wachten op fondsen uit Holland, afkomstig van de belasting op het hoornvee en de fondsen die al werden ingehouden voor de uitgaven van de stoeterij te Borculo. Huzard had zich laten informeren over de stand van de veeartsenijkunde in Holland. Hij stelde dat de veeartsenijkunde aldaar als zodanig eigenlijk nog niet bestond. Het weinige wat op dat gebied in het buitenland bestond en vertaald was, was niet geschikt voor gebruik in de plattelands veeartsenijkunde. De uitoefening van hoefkunde was volgens hem één van de takken van de veeartsenijkunde die nodig aan verbetering toe waren. In Holland waren er veel hoefsmeden en het was nodig hen goed op te leiden. Op 9 september liet hij zich in Den Haag onder andere bij de intendant van Binnenlandse Zaken, baron d'Alphonse, uitgebreid voorlichten omtrent de situatie in Zutphen, over de Graafschap. Hij kreeg informatie over de heuvelachtige omgeving, de graanbouw, de waterhuishouding, de rivier de IJssel en de landbouwconomie in Holland. Als meest belangrijke punt noemde Huzard in zijn verslag aan Parijs het feit dat aan de beide Franse veeartsenijscholen nauwelijks aandacht werd besteed aan de studie van het hoornvee. Verder drong hij erop aan dat de leraren aan de school de landstaal moesten beheersen, niet allen ten behoeve van het onderwijs, maar voor het algemeen aanzien van de school en vooral voor het publieke vertrouwen,

dat niet gemakkelijk te winnen was. Na een bezoek op 10 september aan de prefect van het departement van de Boven-IJssel te Arnhem kwam Huzard op 12 september aan in Zutphen, waarna hij op 14 of 15 september met een omweg over Münster naar Aken afreisde.²⁴

Op 13 september bezocht Huzard, begeleid door Van der Borch en de ingenieur van waterstaat D.J. Thomkins, een drietal voor de bouw van de school voorgestelde terreinen. Thomkins verstond geen enkel woord Frans, volgens Huzard. Daarna had hij kort overleg met de prefect van het arrondissement Zutphen, waarna hij zijn oriëntatie vervolgde. De volgende dag voerde hij opnieuw verleg met de prefect en andere functionarissen. Op 14 september zond hij zijn verslag naar de minister van Binnenlandse Zaken te Parijs. Het gemakkelijk bereikbare Hoorwerk leek hem vanwege de hoge en open ligging aan de rand van de stad een uitstekende locatie. Maar het ging hier om een deel van de vestingwerken dat viel onder het Ministerie van Oorlog. Huzard's bezwaren tegen de huizen aan het 's-Gravenhof bleken zodanig dat de *maire* van Zutphen, W.R. op ten Noort, teruggreep naar het in 1805 door de stad voorgestelde terrein tussen de Spitaalstraat en de *Polsbroek, in de Wanne*. Op dit terrein, dat eigendom was van de stad, zouden fundamenten hebben gelegen van een nooit afgebouwd hospitaal. Die fundamenten waren in 1813 nog te zien. Huzard was zeer tevreden met dit aanbod dat alle mogelijke faciliteiten bood. Hij beval in een brief van 20 september de minister de keuze voor dit terrein warm aan. Bovendien stelde hij voor dat de Spitaalstraat bij een gunstige beslissing tot "Veeartsenijschoolstraat" zou kunnen worden omgedoopt. '[...] si l'École vétérinaire y est établie on l'appellera la rue de l'École vétérinaire'.²⁵

Aanstelling veeartsen in arrondissement Zutphen

Van der Borch had op 5 juli 1813 een brief over de aanstelling van veeartsen in het arrondissement Zutphen aan de prefect van de Boven-IJssel in Arnhem gezonden. Naast veearts Schultze en de Franse veearts van de stoeterij in Borculo, Louis Gaugain, waren er ook andere personen die daar de veeartsenijkunde uitoefenden. Omdat deze personen geen opleiding hadden genoten noch een diploma hadden, beschouwde Van der Borch dat meer als empirisme dan als veeartsenijkunde. 'Ondanks het decreet van 15 januari en uw brief van 7 mei, ben ik tot nu toe niet in staat geweest om in dit verband de voorstellen te doen die gericht zijn op dat doel, door gebrek aan capabele en opgeleide personen. Als het zou lukken zou ik het zonder enige twijfel nuttig vinden veeartsen in Zutphen, Doetinchem, Lochem en Groenlo aan te stellen.' Op 1 oktober 1813 zond hij opnieuw een brief naar de prefect. Hierin kwam hij weer terug op het decreet van 15 januari 1813 over de aanstelling van veeartsen. Gekwalificeerd waren alleen Gaugain en Schultze. De laatste had Zutphen intussen verlaten en bevond zich in Didam. Van der Borch stelde voor om Gaugain tot veearts van het arrondissement te benoemen met een vergoeding van 400 *francs*, te bekostigen uit het kapitaal van het departement. Van der Borch: 'Het zal wel problemen geven Gaugain als veearts van de stoeterij af te halen, maar de stichting van een veeartsenijschool te Zutphen maakt zijn komst daarom minstens zo urgent. Ik



Afb. 5. Jean Baptiste Huzard (1755-1838), inspecteur-generaal van de keizerlijke veeartsenijscholen. Litho door J. Boilly uit 1837. Bron: Wikimedia Commons.

geloof dat zo'n instituut uiterst noodzakelijk is, omdat in geval van een ziekte uitbraak onder het vee er niemand is die dan handelend kan optreden en het is waarschijnlijk, als gevolg van het ontbreken van deskundigen, dat uw verordening met betrekking tot de snot (*morve*), de noodzakelijke tenuitvoerlegging, om de verwoestingen, die zo'n ziekte soms met zich meebrengen, te verhinderen, geen resultaat zal hebben'. Op 29 oktober 1813 drong de minister van Binnenlandse Zaken in Parijs alsnog bij de prefect van de Boven-IJssel aan op haast bij de samenstelling van het ontwerp en bestek van de veeartsenijschool te Zutphen.²⁶

Einde Franse tijd, einde veeartsenijschool in Zutphen

De Franse Tijd eindigde in Holland nadat Napoleon tijdens de slag bij Leipzig van 16-19 oktober 1813 werd verslagen en later afstand deed van de troon. In november verjoegen geallieerde troepen de Fransen uit Nederland. Op 24 november 1813 werd Zutphen bevrijd. Daarmee kwam een definitief einde aan het project om daar een veeartsenijschool te vestigen. De Haagse ambtenarij had de pogingen regelmatig getraineed en was er eigenlijk steeds tegen geweest. De kas van het Fonds voor den Landbouw ad 346.405 gulden was door het Franse bestuur toegevoegd aan

de Franse kas. Al bij Staatsbesluit van 7 maart 1814 werd het fonds hersteld. Pas in 1818 kon de minister van Binnenlandse Zaken van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, Patrice Ch.G. de Coninck, over het oprichten van een bescheiden veeartsenijschool aan Koning Willem I rapporteren. De minister was van mening dat er een school in 'het Noorden' moest komen. In de zuidelijke provincies zouden er al genoeg in Alfort gebrevetteerde veeartsen zijn. Daarbij was er de wens om de school in een universiteitsstad te vestigen. Utrecht was meer gewenst dan Groningen of Leiden, niet alleen door de centrale ligging, maar tevens door 'de gezonde luchtgesteldheid, het goede water, het goede weiland, de matige prijs der levensmiddelen en de beschikbaarheid van de lokalen'.

A.C.W. Staring, de dichter-agronoom, deed in 1818 nog een uiterste poging bij de koning om hem te winnen voor het oude plan van een school te Zutphen. De Commissie van Landbouw van Friesland kwam in januari 1818 ook met een plan om in het *atheneum* te Franeker een veeartsenijschool te stichten. Een ontwerp hiervoor werd tijdens een bezoek van Koning Willem I aan Leeuwarden op 29 juni 1818, aan hem aangeboden. Beide pogingen mislukten. Gildestein aan de Biltstraat te Utrecht werd op 18 september 1819 aangekocht,



Afb. 6. Het 's-Gravenhof in Zutphen met de beoogde vestigingsplaats voor de veeartsenijschool omcirkeld.

waarmee Utrecht de definitieve vestigingsplaats werd voor de veeartsenijschool.²⁷

Epiloog

In de Franse tijd werd het gewestelijke particularisme van de oude republiek gedeeltelijk doorbroken. Voor het eerste was er sprake van een eenheidstaat en een meer centralistische politiek. Veel aandacht ging uit naar landbouw en onderwijs, en in dat kader werd de aandacht ook op veterinaire onderwijs gericht. Na de inlijving bij Frankrijk in 1806 en de totstandkoming van Departementale Commissies van Landbouw kwam het tot concrete plannen voor de oprichting van een veeartsenijschool in Zutphen, naar het voorbeeld van Alfort. De Franse bezetter heeft zich hiervoor daadwerkelijk ingespannen. Vooral de lokale edellieden Van der Borsch en Van Heeckeren zochten steun bij de Fransen om dat doel te verwezenlijken. Zij ondervonden echter tegenwerking van Nederlandse zijde in politiek Den Haag. Als reactie op het uitstel van de vestiging in Zutphen stuurde Lodewijk Napoleon op eigen kosten Nederlandse leerlingen naar Alfort. Gedurende een korte periode is er veterinaire onderwijs gegeven in Zutphen door de Duitse veearts Schultze, zonder dat er een formele school was opgericht. Na het vertrek van de Fransen in 1813 kwam er een definitief einde aan dit project.

Dit artikel over de mislukte pogingen om een veeartsenijschool in Zutphen te stichten is gebaseerd op de publicaties van Kroon en Frijhoff. In 1921 heeft Kroon deze pogingen uitvoerig en goed gedocumenteerd beschreven. Op basis van uitgebreid archiefonderzoek in Zutphen en Parijs heeft Frijhoff in 1978 het verhaal van Kroon aangevuld en binnen een bredere historische context geplaatst. De rol van de lokale politici werd in zijn interpretatie meer benadrukt. Verder concludeerde Frijhoff dat de plannen voor een school in Zutphen bij het vertrek van de Fransen in 1813 veel verder waren gevorderd dan Kroon veronderstelde. 'Vermoedelijk heeft het slechts een haartje gescheeld of de in 1821 gestichte Utrechtse veeartsenijschool [...] was in Zutphen terecht gekomen'.²⁸ Dat het nog tot 1821 zou duren - bijna zestig jaar na de oprichting van de eerste veeartsenijschool in Lyon - lag vermoedelijk aan de tegenzin van het nieuwe bewind om direct na het vertrek van de bezetter een Frans plan te voltooien. Bovendien was de Haagse ambtenarij steeds tegen vestiging in Zutphen geweest. Verder werd onder de Oranjes de dominante positie van Holland in het koninkrijk hersteld, waardoor de vestiging van een veeartsenijschool in het oosten van het land, in een stad zonder medische faculteit, onmogelijk werd.

Noten

- 1 H.M. Kroon, 'De voorbereiding en de oprichting van 's Rijksveeartsenijschool', in: *Een eeuw veeartsenijkundig onderwijs. 's Rijks-Veeartsenijschool - Veeartsenijkundige Hoogeschool 1821-1921*, (Utrecht 1921) 37-54.
- 2 C. Offringa, *Van Gildestein naar Uithof, 150 jaar diergeneeskundig onderwijs in Utrecht*. Deel I (Utrecht 1971) 28.
- 3 W.Th.M. Frijhoff, 'Een weinig bekend hoofdstuk uit de agrarische geschiedenis van Gelderland. De Pogingen tot oprichting van een veeartsenijschool te Zutphen (1805-1813)', *Bijdragen en Mededelingen Gelre* 70 (1978-1979) 97-139.
- 4 Angela von den Driesch & Joris Peters, *Geschiede der Tiermedizin. 5000 Jahre Tierheilkunde* (Stuttgart & New York 2003) 133-137, 164-168; P.A. Koolmees e.a. (red), *Canon van de diergeneeskunde in Nederland* (Haarlem 2014) 22-28.
- 5 Offringa, *Van Gildestein naar Uithof*, 23; Erik-Jan Tjalsma en Ronald Rommes, 'Dominees en de runderpest in de tweede helft van de 18^e eeuw', *Argos* 59 (2018) 356-363.
- 6 Kroon, 'De voorbereiding', 17-19.
- 7 Joost Kloek en Wijnand Mijnhardt, *1800. Blauwdrukken voor een samenleving* (Den Haag 2001) 267-290, 443-454; Jan Luiten van Zanden en Arthur van Riel, *Nederland 1780-1914. Staat, instituties en economische ontwikkeling* (Amsterdam 2000) 57-69, 152-161.
- 8 Offringa, *Van Gildestein naar Uithof*, 25. Goldberg was een Amsterdamse makelaar en patriot. In 1801 was hij gezant in Berlijn en lid van de Staatsraad, het adviescollege van koning Lodewijk Napoleon. Jan Kops was doopsgezind predikant en hoogleraar landhuishoudkunde en kruidkunde in Utrecht en aldaar rector magnificus in de jaren 1828-1829.
- 9 Kroon, 'De voorbereiding', 33-37; Offringa, *Van Gildestein naar Uithof*, 28.
- 10 Kroon, 'De voorbereiding', 34-36.
- 11 Frijhoff, 'Pogingen tot oprichting', 101-102, 113; Kroon, 'De voorbereiding', 27-29, 36-37.
- 12 Frijhoff, 'Pogingen tot oprichting', 102.
- 13 Ibidem, 115-119; Kroon, 'De voorbereiding' 38.
- 14 Herman Markink, 'Dit is een ongeluk voor Borculo', *Oer, cultuurhistorisch tijdschrift voor de Achterhoek en Liemers* 34 (2019) december, 20-29; Kroon, 'De voorbereiding', 38-39.
- 15 Frijhoff, 'Pogingen tot oprichting', 115-120; Kroon, 'De voorbereiding', 38.
- 16 W.Th.M. Frijhoff, 'Noord-Nederlandse leerlingen aan de veeartsenijschool te Alfort in de Franse tijd', *De Nederlandsche Leeuw* 93 (1976) 372-377; Kroon, 'De voorbereiding', 54-55; Marius van der Vliet, 'Dingeman van der Vliet, artiste vétérinaire (1792-1866)', *Argos* 28 (2003) 362-374, 434-441.
- 17 Frijhoff, 'Pogingen tot oprichting', 120; Kroon, 'De voorbereiding', 38-43.
- 18 Frijhoff, 'Pogingen tot oprichting', 120; Kroon, 'De voorbereiding', 41-42.
- 19 Frijhoff, 'Pogingen tot oprichting', 129, 132, 139.
- 20 Frijhoff, 'Pogingen tot oprichting', 103; Kroon, 'De voorbereiding', 43-54.
- 21 Frijhoff, 'Pogingen tot oprichting', 103, 122-123; A.H.H.M. Mathijssen, 'Gerrit de Hoog (1784-1812), Nederlands eerste gepromoveerde veearts', *Argos* 25 (2001) 207-218.
- 22 Frijhoff, 'Pogingen tot oprichting', 104, 123-24.
- 23 Ibidem, 104-105, 124.
- 24 Ibidem, 105, 128-131.
- 25 Ibidem, 132-138, citaat op 138.
- 26 Ibidem, 127-128, 138.
- 27 Kroon, 'De voorbereiding', 62; Offringa, *Van Gildestein naar Uithof*, 34-37.
- 28 Frijhoff, 'Pogingen tot oprichting', 99.

Henry van 't Hoff - Nobelprijswinnaar scheikunde - als docent aan 's Rijks Veeartsenijschool (1876-1877)

Jacobus Henricus van 't Hoff (1852-1911) was de eerste Nederlander die een Nobelprijs ontving, en wel de eerste voor scheikunde die werd uitgereikt in 1901. Minder bekend is dat deze eminente geleerde in de jaren 1876-1877 docent natuurkunde aan de Rijksveeartsenijschool is geweest. Wie was deze man en hoe paste de veeartsenijschool in zijn carrière? In dit artikel wordt een overzicht gegeven van de levensloop van Henry van 't Hoff en van zijn werkzame periode aan de Biltstraat.

Opleiding en dissertatie

Henry van 't Hoff werd op 30 augustus 1852 in Rotterdam geboren. Zijn vader, Jacobus Henricus van 't Hoff, was geneesheer en zijn moeder, Alida Jacoba Kolff, huisvrouw. Henry was de derde van zeven kinderen. Hij ging naar de MULO en genoot ook privé onderwijs tot hij op advies van een van zijn leraren in 1867 toelatingsexamen deed voor de vierde klas van de Hogere Burger School (HBS). Vanaf 1867 mochten HBS-ers universitaire examens afleggen mits ze eerst Latijn en Grieks leerden net als gymnasiasten.¹ Op 17-jarigen leeftijd ging Henry, tegen de zin van zijn vader, chemie studeren aan de Polytechnische School te Delft. Daar deed hij zijn docenten versteld staan door in record tempo na twee jaar - in plaats van de gebruikelijke drie - examens te doen. Op 8 juli 1871 kreeg hij het diploma chemisch technoloog.² Na zijn eerste vakantiebaantje bij een suikerfabriek in Brabant waar hij de bietencampagne meemaakte, besefte de jonge Van 't Hoff zeker dat dit niet zijn roeping was. Chemische techniek leek hem nogal eenzijdig. Zijn belangstelling ging uit naar de echte, zuivere wetenschap waarmee hij in het laboratorium van de HBS kennis had gemaakt. Vervolgens verhuisde Henry naar Leiden waar hij werd ingeschreven in het Leidse *Album Academicum* en hij reeds op 21 juni 1872 zijn kandidaatsexamen deed in de wis- en natuurkunde. Gelukkig voor hem kregen leerlingen met een HBS-diploma die zich in Leiden lieten inschrijven, ontheffing van Latijn en Grieks. De ontheffing was gekoppeld aan een wetsvoorstel dat het HBS-diploma toelating verschafte tot de universitaire studies in de geneeskunde en de natuurwetenschappen. Ook Leiden beviel

Abstract

Henry van 't Hoff – Nobel Prize Winner Chemistry – as Lecturer at the State Veterinary School (1876-1877)

Jacobus Henricus van 't Hoff (1852-1911) was the first Dutchman to receive a Noble Prize, it being the first one in chemistry, awarded in 1901. Less well known is that he had worked as a physics lecturer at the State Veterinary School at Utrecht in the period 1876-1877. During his stay at the school he had a laboratory at his disposal and published 15 scientific papers. A highlight was a visit to the school by Dom Pedro II, the emperor of Brazil. On that occasion the emperor had a meeting with Van 't Hoff, asking him various questions on chemistry. The short stay at the school was actually an eventful time for the young Van 't Hoff: his first payed appointment, with enormous resistance to his theory on stereochemistry by a leading German chemist, and his encounter with the Brazilian emperor. In September 1877 Van 't Hoff left the veterinary school upon being appointed lector at the University of Amsterdam.

de 19-jarige wetenschapper-in-spe niet. Hij vond de stad niet leuk en de scheikunde die men er doceerde niet goed. Al in het begin van zijn tweede jaar vertrok hij naar Bonn om te studeren bij de wereldberoemde hoogleraar Friedrich Kekulé. In juni 1873 keerde hij terug naar Nederland om in Utrecht zijn doctoraal examen af te leggen.³ Vervolgens ging Van 't Hoff naar Parijs om zijn studie te vervolgen bij de eveneens beroemde chemicus Charles-Adolphe Wurtz. En weer een jaar later kwam hij naar Utrecht, waar toen de chemie rond der persoon van Mulder een grote bloei doormaakte, om zijn doctoraal te behalen en aansluitend te promoveren tot doctor in de wis- en natuurkunde met een proefschrift: *Bijdrage tot de kennis van het cyaanazijnzuur en het malonzuur*. De promotie op 22 december 1874 geschiedde *summa cum laude*.⁴ In 1952 werd die kwalificatie genuanceerd door A.F. Holleman. Volgens hem promoveerde Van 't Hoff *magna cum laude* wat in 1952 "zonder graad" betekende. Het *summa cum laude* uit 1874 stond gelijk aan het *cum laude* uit 1952. Dat *magna cum laude* is ook meer in overeenstemming met de vaak gehoorde opmerking dat het proefschrift in de 19^e eeuw eigenlijk weinig voorstelde.⁵ Na afloop van de promotie kreeg hij tijdens het promotiediner van vrienden een grappige tekening die zijn levenswandel weergaf en waar hij zonder aarzelen het volgende op schreef:

'Ga waar de roem ligt te rusten
En in zijn slaap u verwacht,
Ga, waar de glorie u koestert
Daar waar de lauwerkrans wacht'⁶

^a Dr. Math J.H. Geelen. Voormalig universitair hoofddocent veterinaire biochemie, faculteit Diergeneeskunde. E-mail: m.geelen@kpnplanet.nl

Onderzoek en sollicitaties

Van meer betekenis dan zijn proefschrift was het enige maanden daarvoor door hem geschreven *Voorstel tot uitbreiding der tegenwoordig in de scheikunde gebruikte structuurformules in de ruimte; benevens een daarmee samenhangende opmerking omtrent het verband tussen optisch actief vermogen en chemische constitutie van organische verbindingen* (Utrecht 1874). Deze brochure was de aanzet tot grote ontwikkeling in de stereochemie. De theorie van het 'asymmetrische koolstofatoom' werd erin uiteengezet. Met behulp daarvan werd de verklaring gegeven van isomeren die de oude structuurformules onopgehelderd lieten, en in aansluiting aan de denkbeelden die Herschell, Pasteur en Rammelsberg over de draaiing van het polarisatievlak in kristallen hadden uitgesproken, werd het nauwe verband tussen de optische activiteit en de aanwezigheid van een asymmetrisch koolstofatoom aangewezen. Op grond hiervan voorspelde Van 't Hoff de constitutie van de eenvoudigste samengestelde optisch actieve koolstofverbindingen uit verschillende klassen, en leidde hij de structuurformule van enige stoffen af. Hij paste ook direct zijn theorie op verbindingen met dubbel gebonden koolstofatomen toe, bijvoorbeeld op het maleïne-fumaarzuur, ter verklaring van hun isomerie.⁷



Afb. 1. De jonge Henry van 't Hoff. Bron: H. Van Bekkum, J. Reedijk en S. Rozendaal (eds.), *Chemie achter de dijken: uitvindingen en uitvinders in de eeuw na Van 't Hoff* (Amsterdam 2001) 3.

Hoewel er een vacature was, werd Van 't Hoff niet meteen na zijn promotie tot hoogleraar benoemd. Dat had te maken met het logo M.A.C. dat hij achter zijn naam liet drukken op het titelblad van zijn proefschrift, alsmede een vignet voorstellend de gevelsteen van zijn stamcafé Het Vergulde Poortje in Utrecht. Het logo M.A.C. – Member Australian Club refereerde aan het feit dat hij met een paar vrienden de Australische Club oprichtte met als doel naar Australië te emigreren. Het kwam er nooit van. De faculteit had bezwaren tegen Van 't Hoff omdat hij afwisselend in twee werelden leefde, die van de wetenschap en die van het feest.⁸ Volgens Donders zou Van 't Hoff wel aangesteld zijn, wanneer hij zich bij de faculteit 'aangenaam had weten te gedragen'.⁹

Vervolgens solliciteerde Van 't Hoff drie keer om leraar aan een HBS te worden. De eerste keer in Breda maar werd daar niet aangenomen. De directeur rapporteerde als volgt: 'Gisteren was Dr. J.H. van 't Hoff uit Rotterdam bij mij... Zoover ik oppervlakkig zien kan, maakt hij de indruk van een uitvinder. Hij loopt met doosjes met kristallen in zijn zak. Hij peinst, hij is verdiept in zijn ontdekking, deze is dat in de koolstofatomen, die het gepolariseerd licht draaien, het koolstofatoom waarschijnlijk een symmetrische tetraëder is, wiens hoeken de richtingen van de affiniteiten aangeven. Hij ziet er slordig uit. Collega's, die hem in de Club zagen protesteerden tegen zijn coöptatie en zeggen: dat is geen man voor Breda. Ik vrees, dat hij zeer verstrooid zal zijn en dat hij met de leerlingen moeilijkheden zal hebben...'.¹⁰ Ook sollicitaties in Dordrecht en in Leeuwarden leverden niets op.¹¹

Na deze teleurstellingen klopte Van 't Hoff aan bij zijn vader aan voor wat geld. Met 100 gulden reisde hij af naar Utrecht en huurde daar een kamer. Voor de kamer en onderhoud betaalde hij één gulden per dag. Om in zijn onderhoud te kunnen voorzien plaatste hij kort daarna een advertentie in de lokale kranten: "Dr. J.H. van 't Hoff (technoloog) biedt zich aan voor 't lesgeven in chemie, physica enz. Te bevragen bij Mevr. Kortebos, Spoorstraat, C". Hij kreeg daadwerkelijk enkele leerlingen. De eerste leerling die zich aanmeldde (F. Hooft Graafland) wilde les in de Botanie. Hij was vol lof over het onderwijs dat hij kreeg. Zijn vrije uren, en dat waren er in het begin veel, bracht Van 't Hoff door in het chemische Universiteitslaboratorium.¹²



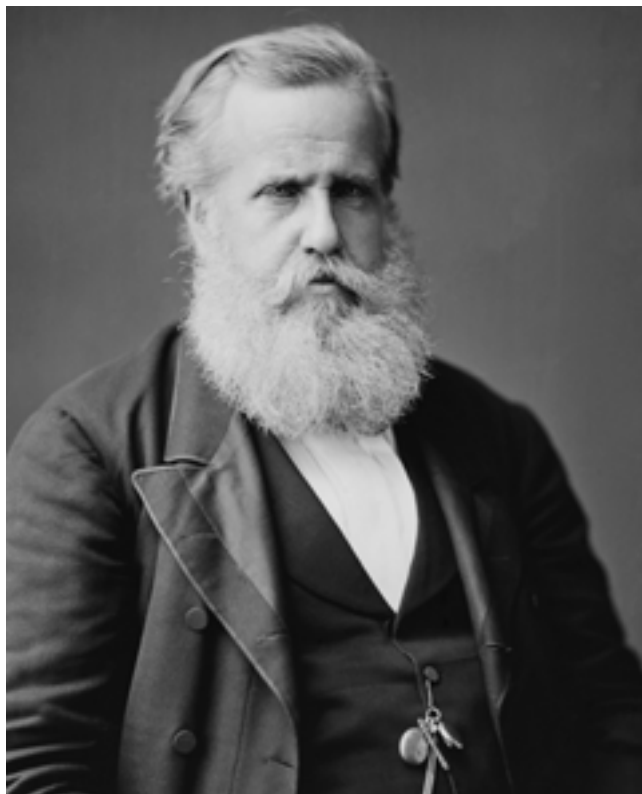
Afb.2. Advertentie waarin Van 't Hoff zijn diensten als privé-docent aanbood. Bron: Van Bekkum, Reedijk en Rozendaal, *Chemie achter de dijken* (Amsterdam 2001) 3.

Docent aan de veeartsenijschool

De eerst betaalde baan van de 23 jarige dr. Van 't Hoff startte op 1 maart 1876 toen hij voor de tijd van 3 jaar werd benoemd tot assistent aan 's Rijks Veeartsenijschool voor een salaris van f 1200,-. De destijds bij de Veeartsenijschool werkende dr. J.R.E. van Laer had een leeropdracht met maar liefs vier vakken. Deze ongewenste situatie wilde de nieuwe directeur, Th.A. Mac Gillavry beëindigen. Hij zocht een jonge doctor in de natuurwetenschappen die chemie en fysica op zich wilde nemen. De regering had enkele assistentenplaatsen (eigenlijk niets anders dan slecht betaalde docentenplaatsen) ter beschikking gesteld. Mac Gillavry was de openbare brief van Buys Ballot aan Van 't Hoff opgevallen. In deze brief, geplaatst in het *Maandblad voor Natuurwetenschappen*, werden de opvattingen van Van 't Hoff opgemerkt. Mac Gillavry zag meteen dat het hier ging om een ambitieuze jonge man, die voor de toekomst grote verwachtingen inhield. Na een ontmoeting met van 't Hoff stelde hij de minister voor om van 't Hoff te benoemen.¹³ Mac Gillavry had een bezoldiging van f 1000 in gedachte, maar vreesde dat de minister zou afdingen en vroeg dus f 1200, hetgeen werd toegestaan. De assistenten hadden daarmee aan de Veeartsenijschool f 200 meer dan aan de Hoogeschool (universiteit). In 1884 draaide directeur A.W.H. Wirtz de bezoldiging weer terug naar f 1000.¹⁴

Niet lang daarna raakten de directeur en de nieuwe assistent nauw bevriend. Voor zijn onderwijs in de fysiologie vond de directeur het zeer gewenst zijn weinige kennis van de chemie ietwat te vergroten en dus vroeg hij de nieuwe assistent hem privéonderwijs chemie te geven, aldus geschiedde. Op zekere dag, toen Van 't Hoff bezig was met dat onderwijs, kwam een bediende de kamer in. Na vertrek van die man vroeg Van 't Hoff ietwat geneeerd of het wel gepast was dat de directeur onderwijs genoot van een assistent. 'Het geneert mij helemaal niet', zei de directeur en daarmee zette Van 't Hoff in het vervolg zijn schuchterheid opzij.¹⁵ Voor wat het onderwijs aan veterinaire studenten betreft, werkte Van 't Hoff eigenlijk als onafhankelijk natuurkunde docent. Gedurende de zomer had hij wekelijks vier colleges van 8-9 uur en in de winter zes van 9-10 uur. Zijn studenten waren jonge mensen van ongeveer 18 jaar met weinig wiskundige voorkennis en geen kennis van natuurkunde en chemie. In zijn eerste jaar had Van 't Hoff 16 studenten en in het tweede jaar 19, die zijn onderwijs met levendige interesse volgden en met wie hij ook buiten de school om op joviale wijze omging. Er stonden hem in de twee jaar dat hij onderdeel uitmaakte van het onderwijzend personeel tamelijk goede hulpmiddelen ter beschikking, deels door hemzelf gemaakt, deels aangeschaft volgens zijn opvolger dr. J.D. van der Plaats.¹⁶

Reeds kort na zijn benoeming bij 's Rijks Veeartsenijschool had Van 't Hoff een begin gemaakt met een omvangrijk werk over de organische chemie. De voorrede schreef hij in oktober 1877; het eerste deel verscheen in 1878 onder de titel *Ansichten über die Organische Chemie*. Het tweede deel volgde drie jaar later. Wat zijn onderzoek betreft gedurende zijn tijd bij de School betreft het een aantal kleine projecten. De resultaten daarvan werden beschreven in vijftien artikelen, waarvan acht in het *Maandblad voor Natuurwetenschappen* en zeven in *Berichte der deutschen chemischen Gesellschaft* in Berlijn.¹⁷



Afb. 3. Keizer Dom Pedro II van Brazilië.
Bron: Wikimedia Commons.

Samen met Mac Gillavry richtte van 't Hoff het Maandag - Avondgezelschap op. Zij wisten een aantal jonge mannen om zich heen te verzamelen die zich met verschillende takken van de natuurwetenschappen bezig hielden en in gemoedelijke samenkomsten de resultaten van hun arbeid meedeelden. Die bijeenkomsten vonden plaats in een ruimte van de Veeartsenijschool. Van 't Hoff was de eerste secretaris van deze club. Hij hield de mooiste voordrachten en dronk na afloop van de bijeenkomsten in een stamkroeg het meeste bier. Deze bijeenkomsten zijn zeer lang doorgedaan.¹⁸ De schrijver van dit stuk heeft nog meegemaakt dat er tussen 1965 en 1968 soortgelijke avondbijeenkomsten waren in de collegezaal van Gildestein.¹⁹

Bezoek van een keizer

Een hoogtepunt van het verblijf van Van 't Hoff bij de veeartsenijschool was het bezoek van de keizer van Brazilië, Dom Pedro II (1825-1892). De keizer was zeer begaan met het ontwikkelen van het onderwijs in zijn land. Zijn bezoek aan Europa was bedoeld om kennis te maken met vernieuwingen in de cultuur van de oude wereld. De keizer bezocht Nederland in de zomer van 1876 en maakte kennis met de toenmalige professor scheikunde bij het Amsterdamse Atheneum Illustre, J.W. Gunning, en met de in Utrecht werkende nestor fysiologie, F.C. Donders. Nog dezelfde avond schreef Gunning aan Van 't Hoff: 'De keizer van Brazilië had vandaag een driekwartier durend onderhoud met mij over allerlei chemische vragen. Toen we het over isomerie kregen heb ik hem over U verteld. Dit interesseerde hem dermate dat hij mij zei U te willen bezoeken in Utrecht om met U te spreken over "Chimie dans l'espace" (stereochemie)'. Ondertussen had de Braziliaanse gezant telegrafisch contact gezocht met Donders en hem meegedeeld dat de keizer Van 't Hoff zondagmorgen in de Veeartsenijschool zou bezoeken. Donders bracht dit over aan Van 't Hoff. Op zondag 23 juli 1876 vond het aangekondigde bezoek plaats. Dom Pedro liet zich de theorie van het asymmetrische koolstof uitvoerig door

Van 't Hoff uitleggen aan de hand van tetraeder modellen. De grondgedachte van de theorie maakte zo'n diepe indruk op hem dat hij de vraag voorlegde aan Van 't Hoff of die modellen niet als speelgoed in de handel gebracht konden worden om op deze manier een vroegtijdige ontwikkeling van chemische kennis bij kinderen te stimuleren.²⁰ Er bestond nogal wat weerstand tegen de driedimensionale structuur van koolstof. Een van de felste bestrijders van de theorie van Van 't Hoff was de gerenommeerd Duitse chemicus, Hermann Kolbe (1818-1884). Deze kon het niet nalaten op te merken dat een chemicus zich niet moet inlaten met theorieën terwijl hij nog onbekend is en medewerker is aan een Veeartsenijschool. De invloedrijke Kolbe noemde hem 'Een dichter, die op een gevleugeld paard de chemische Parnassus had willen bestijgen, en dan nog wel op een zieke knol uit de stallen der Veeartsenijschool'.²¹

Op het Biltstraat terrein was de noordoostelijke kamer van het houten hulpgebouw, op de plaats van de latere manege (nu bekend als theater de Paardenkathedraal) in 1876-1877 het lokaal voor natuurkunde, het domein van Van 't Hoff. Het nieuwe onderwijsgebouw werd in september 1877 in gebruik genomen. Gelijkvloers aan de Griftzijde bevonden zich twee laboratoria en twee leslokalen voor het onderwijs in de natuur- en scheikunde. Van 't Hoff vond dit een geweldige verbetering.²² In het gedenkboek *Een eeuw veeartsenijkundig onderwijs 1821-1921* schrijft M.C. Dekhuysen het volgende over Van 't Hoff: 'De physika werd in 1876 van de schouders van Dr. Van Laer op die van Dr. Johannes Henricus van 't Hoff gelegd, als assistent, docent in natuurkunde... Wie de oude collegekamer betreedt, waarin Van der Plaats zoovele jaren z'n glasheldere lessen gegeven heeft, mogen bedenken, dat dit de plek is, waar Van 't Hoff de physico-chemie concipieerde. Hier was de jonge organicus verplicht z'n leerlingen de

grondbeginselen der natuurkunde duidelijk te maken. Heeft wel ooit een gedwongen leeropdracht rijker vruchten gedragen?' Van der Plaats, de opvolger van Van 't Hoff, die slechts een maand in het nieuwe hoofdgebouw werkzaam was geweest, vond vele instrumenten nog in het hulpgebouw die van 't Hoff aangeschaft had voor in totaal wel 1500 gulden.²³

Van Utrecht via Amsterdam naar Berlijn

Op 12 september 1877 werd Van 't Hoff benoemd tot lector in de chemie aan de Universiteit van Amsterdam. Daarmee kwam er een eind aan zijn Utrechtse periode.. In Amsterdam gaf Van 't Hoff als lector wekelijks twee uur college over theoretische chemie (vijf toehoorders), een uur mineralogie en een uur algemene grondslagen der scheikunde aan 40-50 studenten. Reeds op 27 juni 1878 volgde zijn benoeming tot gewoon hoogleraar in de chemie, mineralogie en geologie. Als hoogleraar doceerde hij aanvankelijk systematische chemie (vijf uur per week, 80 toehoorders), theoretische chemie twee uur, kristallografie, mineralogie en geologie elk een uur per week. Vanwege zijn grote bekendheid kwamen er nogal wat studenten uit binnenland en buitenland naar zijn laboratorium in Amsterdam. Dat werd hem eigenlijk te veel en ook omdat dat het niet lukte hem vrij te stellen van de elementaire colleges en examens (o.a. de medische propedeuse). Deze verplichtingen stelde hem niet in staat het onderwijs tot bijzaak en de studie tot hoofdzaak te maken. In Amsterdam bleef hij 18 jaar verbonden aan de universiteit. In 1886 verwisselde hij het hoogleraarsambt te Amsterdam voor een professoraat te Berlijn verbonden met het lidmaatschap van de Akademie der Wissenschaften aldaar. Hier hoefde hij maar één uur per week college te geven en kon hij zich uitsluitend aan de wetenschappelijke arbeid wijden. In Berlijn liet van 't Hoff zich naturaliseren tot Pruis.²⁴



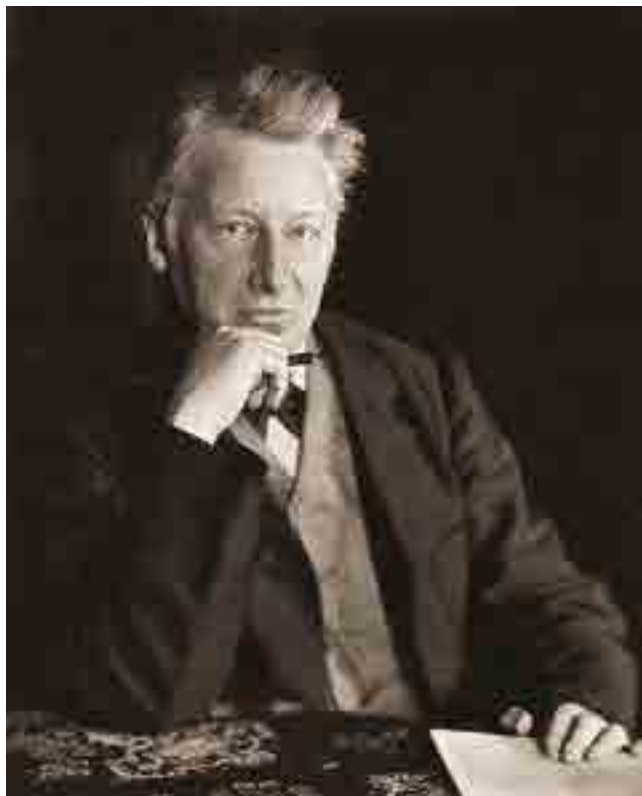
Afb. 4. Tien modellen van de asymmetrische moleculen (tetraeder) die Van 't Hoff in 1875 vervaardigde voor zijn studievriend G.J.W. Bremer om de stereochemie duidelijk te maken. Die maakte er gebruik van in zijn proefschrift, *Een rechtsdraaiend appelzuur*, waarop hij op 15 oktober 1875 in Utrecht promoveerde. De modellen bevinden zich in het Museum Boerhaave te Leiden.
Bron: Wikimedia Commons.



Afb. 5. Houten hulpgebouw.
Bron: *Een eeuw veeartsenijkundig onderwijs 1821-1921 (Utrecht 1921)* na p. 230.

Grondlegger van de stereochemie en de fysische chemie

Op 22 december 1899 werd niet in Utrecht en ook niet in Amsterdam maar te Rotterdam het 25 jarig doctoraat gevierd van Van 't Hoff. Vele gelukwensen uit binnen- en buitenland, echter niet van de Utrechtse faculteit wis- en natuurkunde. Wel brachten het Provinciaal Utrechtse Genootschap, de Veeartsenijschool en het Maandag - Avondgezelschap hem hulde. Na de uitreiking van zijn Nobelprijs in 1901 benoemde de Utrechtse Senaat hem tot *Doctor honoris causa* in de geneeskunde. De bul hiervoor kreeg hij op 16 mei 1904 bij de opening van een nieuw laboratorium dat zijn naam draagt.²⁵ In 1901 werd Van 't Hoff de eerste Nederlandse winnaar van een Nobelprijs en wel voor scheikunde. Stereochemie is niet het onderwerp waarvoor Van 't Hoff de Nobelprijs kreeg. Veel bekender is hij geworden als de grondlegger van de stereochemie en als slonzige wetenschapper met veel fantasie en weinig geduld voor experimenten. Zijn belangstelling ging namelijk lange tijd uit naar een uitbreiding van het toepassingsbereik van de thermodynamica. Hij beseftte dat moleculen in verdunde oplossingen zich wel eens op een vergelijkbare wijze zouden kunnen gedragen als de moleculen in een gas. Voor het laatste geval was de thermodynamica al redelijk goed uitgewerkt. Van 't Hoff liet zien dat in het geval van osmose door een vlies dat wel de vloeistof, maar niet de opgeloste deeltjes doorliet, men het gedrag met een wetmatigheid kon beschrijven die veel leek op de gaswet. Op die manier voerde hij het begrip osmotische druk in. Dat was evenzeer een mijlpaal als de stereochemie, omdat men met osmose molecuulgewichten (molaire massa's) kon bepalen. Osmose is namelijk een colligatief verschijnsel (het verbinden van verschillende elementen om tot een wetenschappelijke synthese te komen), dat niet door de massa van de moleculen wordt bepaald, maar door hun aantal. Wanneer men uitgaat van een bekende massa van een onbekende stof en deze oplost kan men in een osmotisch experiment het aantal moleculen bepalen en daaruit het gewicht van één molecuul. Voor de wetten van de chemische dynamiek en de osmotische druk in oplossingen kreeg Van 't Hoff de Nobelprijs.²⁶ Hij legde ook de grondslag voor een beschrijving van twee andere colligatieve verschijnselen, de vriespuntdaling en de kookpuntverhoging. Beide kunnen beschreven worden met een wet die zijn naam draagt. In deze wet is de Van 't Hoff-factor een dimensie loze grootheid. Van 't Hoff wordt als een van de grondleggers van de fysische chemie beschouwd. Voordien was de scheikunde meer gericht op enerzijds de synthese (het maken van nieuwe verbindingen) en anderzijds de analyse (het bepalen van wat men nu eigenlijk gemaakt had). Beide vormen waren meer op kwalitatieve beschrijving gericht dan op kwantitatieve wetmatigheden, waarom de natuurkunde bekendstond. Van 't Hoff liet zien dat de twee benaderingen goed te combineren zijn en dat dit leidt tot een belangrijke kruisbestuiving. Hiermee heeft hij een belangrijke bijdrage geleverd om van de scheikunde een volwaardige wetenschap te maken.²⁷ Van 't Hoff stierf op 1 maart 1911 op 58-jarige leeftijd in Steglitz (Berlijn) aan de gevolgen van longtuberculose. Hij werd op 26 juni 1877 benoemd tot lid van het Provinciaal Utrechts Genootschap voor kunst en wetenschap. In 1915



Afb. 6. Foto van Henry van 't Hoff ca. 1904.
Bron: Wikimedia Commons.

eerde Rotterdam Van 't Hoff met een standbeeld. Op het voetstuk van zijn standbeeld staan de woorden gegrift dat hij de scheikunde en de natuurkunde aaneengekoppeld heeft. In 2017 werd dr. ir. Henry van 't Hoff geselecteerd voor de Alumni Walk of Fame ter gelegenheid van het 175-jarig bestaan van de TU Delft.

Epiloog

De Utrechtse periode van Van 't Hoff kan worden gekarakteriseerd als kort maar krachtig. Bij de veeartsenijschool kreeg hij zijn eerste betaalde baan, hij had er een onderhoud met de keizer van Brazilië en hij produceerde in die korte tijd niet minder dan vijftien wetenschappelijke artikelen. Hij stond aan het begin van wat ook wel de Tweede Gouden Eeuw van de Nederlandse wetenschap wordt genoemd. In deze glorie tijd aan het begin van de 20^e eeuw werden ook Nobelprijzen toegekend aan Hendrik Lorentz en Pieter Zeeman (1902), Johannes van der Waals (1910), Heike Kamerlingh Onnes (van hem is de uitspraak: "door meten tot weten") in 1913, Willem Einthoven (1924) en Christiaan Eijkman (1929).²⁸ Destijds veroorzaakten de Nobelprijzen binnen de Nederlandse Akademie voor Wetenschappen overigens weinig ophef. De prijs was net in het leven geroepen en de bijna mythische verering voor de prijswinnaars van tegenwoordig ontbrak.

Noten

- 1 D. van Baalen, 'Bij de kwartierstaat van Prof. Dr. Jacobus Hendricus van 't Hoff', *Gens Nostra* 7 (1952) 202-206; Wilma Cornelisse, *Nobel in Utrecht* (Utrecht 2001) 11; J.D. van der Plaats, 'J.H. van 't Hoff, 30 Aug. 1852 – 1 Maart 1911', *Veterinaire Studenten Almanak* 25 (1911) April, 2-6.
- 2 H.A. Lorentz, 'In Memoriam Jacobus Hendricus van 't Hoff', *Verslagen Afdeling Natuurkunde, KNAW* 19 (1910-1911) 1212-1216.
- 3 Hans A.M. Snelders, *De geschiedenis van de scheikunde in Nederland. Deel 1. Van alchemie tot chemie en chemische industrie rond 1900* (Hilversum 1993) 113-146.
- 4 Cornelisse, *Nobel in Utrecht*, 12; J.W. Wibaut, 'De betekenis van de onder-

- zoekingen van J.H. van 't Hoff voor de organische chemie', *Chemisch Weekblad* 48 (1952) 630-637, aldaar 632.
- 5 A.F. Holleman, 'Herinneringen aan van 't Hoff', *Chemisch Weekblad* 48 (1952) 638-640.
 - 6 Ernst Cohen, *Jacobus Henricus van 't Hoff, sein Leben und Wirken* (Leipzig 1912) 88.
 - 7 Cohen, *Van 't Hoff*, 72-82; Snelders, *Geschiedenis scheikunde*, 117-120.
 - 8 Cornelisse, *Nobel in Utrecht*, 12.
 - 9 G. ten Doesschate, *De Utrechtse Universiteit en de Geneeskunde, 1636-1900* (Nieuwkoop 1963) 62-63.
 - 10 T.P. Sevensma, *Nederlandsche helden der wetenschap. Levensschetsen van negen Nobelprijswinnaars. Hoogtepunten van wetenschappelijke arbeid in Nederland* (Amsterdam 1946) 22.
 - 11 Cohen, *Van 't Hoff*, 112-114.
 - 12 Ibidem, 118.
 - 13 Ibidem, 120.
 - 14 Van der Plaats, 'Van 't Hoff', 3.
 - 15 Cohen, *Van 't Hoff*, 121.
 - 16 Van der Plaats, 'Van 't Hoff', 3.
 - 17 J.J. Blanksma, 'Van 't Hoff en de fysieke richting in de organische chemie', *Chemisch Weekblad* 45 (1949) 393-394; *Een eeuw veeartsenij-kundig onderwijs in Utrecht, 1821-1921* (Utrecht 1921) 142.
 - 18 Cohen, *Van 't Hoff*, 126; Van der Plaats, 'Van 't Hoff', 3-4.
 - 19 Voor een overzicht van biochemie bij de faculteit Diergeneeskunde zie: Math J.H. Geelen, 'Korte geschiedenis van de klinische chemie bij de faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit Utrecht', *Argos* 49 (2013) 305-315.
 - 20 Cohen, *Van 't Hoff*, 122-125; E.H.P. Cordfunke, *Een romantisch geleerde. Jacobus Henricus van 't Hoff (1852-1911)* (Amsterdam 2001) 22.
 - 21 Cohen, *Van 't Hoff*, 128.
 - 22 Ibidem 122-125; *Een eeuw veeartsenijkundig onderwijs*, 230-231; C. Offringa, *Van Gildestein naar Uithof*, dl. 1 (Utrecht 1971) 130-132.
 - 23 *Een eeuw veeartsenijkundig onderwijs*, 131; Van der Plaats, 'Van 't Hoff', 3.
 - 24 Van der Plaats, 'Van 't Hoff', 4; Sevensma, *Nederlandsche helden*, 37-42.
 - 25 Van der Plaats, 'Van 't Hoff', 4.
 - 26 Snelders, *Geschiedenis scheikunde*, 127-131.
 - 27 Sevensma, *Nederlandsche helden*, 35-38.
 - 28 H. Van Bekkum, J. Reedijk en S. Rozendaal (red), *Chemie achter de dijken: uitvindingen en uitvinders in de eeuw na Van 't Hoff* (Amsterdam 2001); Jan Guichelaar, G. Huitema en H. de Jong (red), *Zekerheden in waarnemingen: natuurwetenschappelijke ontwikkelingen in Nederland rond 1900* (Hilversum 2012).



Afb. 7. Links de oorkonde van de Nobelprijs voor Van 't Hoff. Bron: Wikimedia commons. Rechts een schilderij van Henry van 't Hoff (36 x 47 cm, olieverf op doek), vervaardigd door Marian Nugteren-Dorleijn in 2013. Overgenomen met toestemming van de schilderes en de eigenaar G.J.M. Koper, Delft.

Een paardenvriend ontmaskerd Jean Tacquet en zijn Haras des Chevaux (1614)

Jean Tacquet, een Vlaams edelman geboren in Brugge in 1558 en aldaar gestorven op 20 september 1618, is de auteur van een paardenboek, getiteld *Philippica ou Haras des Chevaux*, [De paardenvriend, of de paardenstoeterij] dat in 1614 verscheen bij Robert Bruneau te Antwerpen. Het boek telt 276 bladzijden en is opgedragen aan Aartshertog Albert. De titelprent is van Egbert van Panderen. Een aantal Latijnse gedichten bezingen de roem van Tacquet en zijn Haras en aan het slot van de inleiding staat een lofzang op de volmaaktheid en de goedheid van het paard van de hand van Tacquet.¹

Uitbundige lof voor Tacquet

Het boek is omgeven met veel pracht en praal. Jean Tacquet moet een ijdel heerschap geweest zijn. In zijn voorwoord schrijft hij dat hij het werk oorspronkelijk in het Vlaams, zijn vertrouwde moedertaal had geschreven, maar bij nader inzien vertaalde in het Frans en hij biedt zijn verontschuldigen aan voor eventuele onvolkomenheden.² In de veterinaire historiografie wordt het boek uitbundig geprezen. De Solleysel, Schrader-Hering, Wilhelm Rieck, Emmanuel Leclainche en Marc Mammerickx zijn vol lof.³ Ook buiten de veterinaire wereld; zo noemt Van der Aa Tacquet, de schrijver van *Philippica* "een uitstekend geleerde".⁴ Mammerickx vindt het een belangwekkend boek, omdat het niet een simpele opsomming is, maar een verzameling van gedegen waarnemingen. Dit oordeel vindt men letterlijk bij Emmanuel Leclainche: "Intéressant en ce qu'il ne constitue pas un simple compilation, mais un recueil des observations d'un noble flamand sur l'élevage et le dressage du cheval".⁵ Volgens Schrader en Hering zijn Marx Fugger (1529-1597) en Tacquet (1558-1618) "die einzigen Schriftsteller in jener Zeit die keine blossen Compilatoren und Abschreiber waren." Jacques de Solleysel vond hem "assez bien pour son temps."

In het hoofdstuk België in het derde deel van de *Kulturgeschichte der Tierheilkunde* wordt Jean Tacquet en zijn boek vermeld, minder uitbundig dan bij Mammerickx, maar met een impliciet positieve waardering door de vermelding dat het boek een slothoofdstuk (XXIII) heeft, getiteld "Des défauts des chevaux & ce que l'on doit observer les

Abstract

An hippophile exposed. Jean Tacquet and his Haras des chevaux (1614)

In 1614 the Flemish nobleman Jean Tacquet published a horse book, entitled *Philippica ou haras des chevaux*, which was internationally acclaimed exuberantly in the history of veterinary medicine. However, a closer examination shows that it represents an almost literal copy of Marx Fugger's book *Von der Gestütere* (1584), with which it was put on a par with. Especially in the francophone world, Tacquet is highly praised and is quoted with approval. By means of multiple examples, I will show in this article, how Tacquet worked and what role he still plays in modern French cultural history.



Afb. 1. Jean Tacquet (1558-1618).
Bron: Wikimedia Commons.

^a Dr. J.B. Berns, Prinsengracht 164, 1016 HA Amsterdam, was tijdens zijn werkzame leven verbonden aan het Meertens Instituut van de KNAW.

achaptant." Dat is hoofdstuk 24 bij Fugger: "Von den Gebrechlichaiten und Mängelenden Roß/auch was darin zubetrachten sey/wann mans kaufen wil".⁶ Wester noemt Tacquet niet en in zijn oordeel over Fugger is hij gematigd positief. Fugger heeft volgens hem over paardenfokkerij en hygiëne goede ideeën, maar over de ziekten van paarden niet. Eine neue bewerte Roßbartseney, in de UB Utrecht in één band met Fuggers Gestütereij, -het exemplaar dat Wester raadpleegde- kan in zijn ogen geen genade vinden: "Het boek is een verzameling van onzin door een ongeletterd, onbeschaafd iemand bij elkaar geflanst".⁷

De volledige titel van Fuggers boek luidt: *Von der Gestütereij, das ist ein grundtliche beschreibung wie und wa man ein Gestüt von gutten edlen Kriegsgrossen auffrichten, underhalten, und wie man die jungen von einem Jar zu dem andern erziehen soll, biß sie einem Bereiter zum abrichten zu undergeben, und so sie abgericht in lanwiriger Gesundheit zu erhalten: Allen liebhabern der Reyterey hoch und nidern Stande zu ehren und gefallen gestellet und an tag geben, durch den wolgebornen Herrn Marxen Fuggern, Herrn von Kirchberg und Weissenhorn* (Frankfurt am Main: Sigmund Feyerabend, 1584). Het is een pracht uitgave, rijkelijk versierd met houtsneden van paarden.⁸

Reeds in 1937 had Günter Andres in zijn proefschrift bij zijn uiterst beknopte drukgeschiedenis van de eerste druk van Marx Fuggers paardenboek er op gewezen dat Jean Tacquet Fugger "in seiner Philippica ohne Nennung des wirklichen

Autors wörtlich abgeschrieben hatte".⁹ Deze mededeling is alle auteurs van na 1937 kennelijk ontgaan en dat daar Wilhelm Rieck bij hoort is op zijn minst verwonderlijk, want hij was zeer nauw bij de promotie van Andres betrokken.¹⁰ Uitbundig prijst Andres Fugger: "Mit seinem Buch über das Gestütswesen hat Marx Fugger ein in Deutschland damals einzig dahstehendes Werk geschaffen. Es gibt kein Pferdebuch dieser Epoche, das sich nur entfernt mit ihm vergleichen könnte, und Fugger hat damit dazu beigetragen, daß sein geliebtes Vaterland auf diesem Gebiet gegenüber den Ausländern nicht ganz ins Hintertreffen geriet".¹¹ Een lofrede die helemaal past in het nationaalsocialistische Duitsland van de jaren dertig. Het is op zijn minst merkwaardig dat Von den Driesch en Peters Fugger weliswaar een "hervorragender Pferdekennner" noemen, maar hem vervolgens alleen prijzen omdat hij zo goed op de hoogte was van de diergeneeskunde in Spanje.¹² Ook Reinhard Froehner besteedt weinig aandacht aan *Von der Gestütereij* en prijst Fugger vooral om zijn kennis van de Spaanse veterinaire wereld; het proefschrift van Andres noemt hij in verband met Mang Seuter.¹³ In het magistrale overzichtswerk *Great books on horsemanship* (Leiden 2014) beschreef Koert van der Horst zowel de boeken van Fugger als Tacquet, maar legde geen verband tussen de inhoud van beide.¹⁴

Tacquet en Fugger

Tacquet heeft niet helemaal woordelijk overgeschreven, de stijl van Fugger is wat wijdlopig en boers, het Frans van Tacquet is beknopter en moderner, maar in elke hoofdstuktitel, in elke zin is Fugger duidelijk te herkennen. Fugger citeert geregeld uit klassieke auteurs zoals dat in zijn tijd gebruikelijk was en die Latijnse citaten zijn door Tacquet ook letterlijk overgenomen.¹⁵ Over het algemeen heeft hij de titels van de hoofdstukken bijna letterlijk vertaald, soms wat vrijer. Een mooi voorbeeld is hoofdstuk 23, dat luidt bij Fugger: "Wie man die beritten Roßen warten soll, damit sie lang gesund bleiben" [Hoe men rijpaarden verzorgen moet opdat ze lang gezond blijven]; Tacquet (hoofdstuk 22) heeft hier "Comment l'on doit nourrir & penser les chevaux ja faits, pour les maintenir sains & en bonne disposition." [Hoe men de volwassen paarden moet voeren en verzorgen om ze gezond en in goede conditie te houden]. Dit hoofdstuk gaat inderdaad over het volwassen rijpaard.

Had Tacquet, zoals het in zijn tijd nog volop gebruikelijk was, geschreven dat hij zijn kennis in de loop der jaren verzameld heeft uit een boek of uit allerlei geschriften, aangevuld met eigen waarnemingen en ervaringen, een normale methode in de voorwetenschappelijke tijd, was er niets aan de hand geweest, maar door zijn mededeling dat hij het werk aanvankelijk in zijn moedertaal schreef, claimde hij originaliteit en dat niet zonder succes, terwijl hij in feite plagiaat pleegde. Anders gezegd, hij vertaalde een Duits werk in het Frans. In zijn voorwoord raadt Tacquet Aartshertog Albrecht (1559-1621), die van 1596 tot aan zijn dood landvoogd van de zuidelijke Nederlanden was, aan om een stoeterij aan te leggen door de kruising van Spaanse of Arabische hengsten met Hollandse merries te bevorderen, hetgeen hem vervolgens paarden zal opleveren die uitstekend geschikt zijn in tijden van vrede en oorlog. Een enigszins pikant advies, want het was



Afb. 2. Titelpagina van het boek van Jean Tacquet, *Philippica ou haras des chevaux* (Antwerpen 1614) met een gravure van Egbert van Panderen (c. 1590-1637).

weliswaar ten tijde van het twaalfjarig bestand (1609-1621), maar het was wel gedurende de tachtigjarige oorlog. Het boek van Fugger telt 23 hoofdstukken, dat van Tacquet 22; hoofdstuk 10, dat handelt over de verschillende ziekten en geneesmiddelen, ontbreekt bij hem. Voor de hedendaagse lezer is het even wennen aan het zestiende-eeuwse regionale Duits van Fugger en het zeventiende-eeuwse Frans van Tacquet, dat vooral in spelling afwijkt van het moderne Frans, maar met enige moeite lukt dat wel. Hierbij een overzicht van de inhoud van de Gestütereij:

1. Wie als eerste ontdekt heeft dat het paard te berijden is en tot nut van de mens te gebruiken is.
2. Van de natuur en gesteldheid.
3. Van het lange leven.
4. Van het verstand en inzicht.
5. Van het geheugen en dat ze de taal van hun heer en hen aan wie ze gewend zijn verstaan en doen wat van ze verlangd wordt.
6. Van de trouw aan en de genegenheid voor hun heer en hen die ze goed behandelen.
7. Van diverse paarden die voor groot geld verkocht zijn.
8. Van diverse paarden die in het verleden zeer werden gewaardeerd en na hun dood geprezen.
9. Het voordeel dat de mens van het paard heeft.
10. Van de ziekten en geneesmiddelen.
11. De paarden naar hun landsaard.
12. Van wilde paarden.
13. Van grote paarden.
14. Van gesneden of gecastreerde paarden.
15. Van de haarkleur.
16. Van witte of andere kentekens.
17. Hoe een plaats moet zijn om er een stoeterij te houden.
18. De stalling van merries, veulens en oude paarden.
19. Hoe een fokhengst moet zijn en hoe men hem het hele jaar door moet houden.
20. Hoe de merries moeten zijn en het hele jaar door gehouden moeten worden.
21. hoe men dekken moet.
22. Hoe een-, twee-, drie- en vierjarige veulens opgevoed en gehouden moeten worden.
23. Hoe rijpaarden verzorgd moeten worden opdat ze lang gezond blijven.
24. Van de gebreken en tekortkomingen van paarden en waarop men bij de koop moet letten.¹⁶

Philippica en de Franse cultuurgeschiedenis

Het is hoofdstuk 10 bij Tacquet waarover Nicole de Blomac en Denis Bogros zo enthousiast zijn, bij Fugger is dat hoofdstuk 11. Het handelt over de paarden naar hun landsaard.¹⁷ De titel bij Fugger luidt: "Von den Roßen so nach jeder Lands art fallen", bij Tacquet: "De chevaux meilleurs, qui viennent selon le naturel de chasque pays". Het gaat om het laatste deel van deze hoofdstukken.

Fugger (1584) XI, 28v°.

Zum dritten sind die Morischische Pferde, so aus Africa kommen, und von dannen zu Italam übergeführt werden, von dar sie auch hernach zu uns kommen: und ist zu wissen daß ein großer unterschied ist zwischen den Arabischen und den

Morischischen Pferde, das melde ich darumb daß ich wohl weiß daß in gemain kein unterschied under ihnen gemacht wirdt sonder man vermaint es sey alles ein ding, Wann man aber nach dem Land wirdt sehen, so wirdt men befinden, daß gar viel hundert Mail Arabia von Barbaria liegt und daß Arabia ganz Orientalis in Asia, und daß Arabia meridionalis in Africa liegt, von dannen diese Moren Pferde oder Barbari herkommen. Die sind fast klein, doch arbeysam, thauerhafft und mögen viel leyden, sind vorderesch und beharren lang in irem lauf, sind gar köstliche gute Rossz, und so sie die grösse hetten, wie etwan die oberzehlte, könte im einer nicht wol bessere [29] Pferde zum Krieg wünschen.

Tacquet (1614) X, 79

Les troisiemes sont les chevaux Morisques, ou de Barbarie. passans d'Afrique en Italie: de la ils viennent encore à nous, & convient scavoir qu'il y a grande difference entre ceux cy & ceux d'Arabie; ce que j'enfere pour cause qu' aucuns ne les distinguent, estant Arabie beaucoup de cent lieues long de Barbarie, du tout vers l'Orient en Asie, & Barbarie, vers midy en Afrique, d'ou ces chevaux Mores ou Barbes nous viennent: ils sont petits, mais forts, au travail continuels, & supportant beaucoup, vistes et de longue [80] carriere, enfin tres-bons chevaux.

Weliswaar beknopter van stijl, maar de kennis ontleent Tacquet volledig aan Fugger. Blomac en Bogros zijn vooral getroffen door het feit, dat Tacquet het probleem van de herkomst van de "chevaux Mores ou Barbes" oplost, dat zijn de paarden die na de ontdekking van Amerika door de Spanjaarden daar zijn ingevoerd.

In een artikel over de paardenfokkerij van de Franse hertogelijke familie de Guise, haalt Majorie Meis-Even met veel waardering Tacquet aan, ook al is hij een late bron



Afb. 3. Gravure van een paard uit Jean Tacquet, *Philippica ou haras des chevaux* (Antwerpen 1614) tussen pagina's 142 en 143.

voor de periode die haar belangstelling heeft. Het zijn de hoofdstukken 17: "Quels doivent estre les estables pour les juments, pour les poulains & pour les chevaux d'âge" en 22: "Comment l'on doit nourrir & penser les chevaux ja faits, pour les maintenir sains & en bonne disposition." Het gaat hier om de stalling van de merries, veulens en oude paarden en over de voeding om ze gezond en in goede conditie te houden.¹⁸ Jean Tacquet komt echt te veel eer toe als zij hem vergelijkt met Leonardo Da Vinci: "Le chapitre de Tacquet sur le logement des chevaux, par exemple, est très proche d'un dessin bien antérieur de Léonard de Vinci pour un projet d'écurie des années 1480 qui témoigne de la réalité des écuries italiennes de l'époque". Die eer komt in werkelijkheid Fugger toe.

Besluit

Jean Tacquet mag dan weliswaar een afschrijver genoemd worden, maar zijn dan al die veterinaire historici die sedert de oudste lofzang op Tacquet bij Schrader en Hering eveneens Tacquet en Fugger op een lijn plaatsten afschrijvers van elkaar? Andres geeft in zijn proefschrift over Tacquet niet expliciet een bron, maar Schrader en Hering heeft hem waarschijnlijk op het spoor gezet. Kwam in de loop van de jaren niemand op het idee om Tacquet en Fugger eens naast elkaar te leggen? Waar Schrader en Hering hun wijsheid in dezen vandaan hebben gehaald is uit de inleiding op het Lexikon niet op te maken. Van Marc Mammerickx had men mogen verwachten dat hij kritisch naar de zaak zou hebben gekeken.¹⁹ Een simpele verklaring zou kunnen zijn, dat de Fransen geen Duits en de Duitsers geen Frans lezen. Toen het boek van Tacquet een aantal jaren geleden beschikbaar kwam in de digitale

veterinaire bibliotheek, viel me bij eerste lezing al op, dat ik, wat ik daar las, al eens elders had gezien en al vrij gauw kwam ik bij Fugger's *Von der Gestütere* terecht. Het leek me een daad van eenvoudige rechtvaardigheid de zaak recht te zetten en Tacquet aan de kaak te stellen en de (Franse) onderzoekers te wijzen op de werkelijke bron: Marx Fugger.

Bijlage 1. Inhoudsopgaven van de tractaten van Jean Tacquet en Max Fugger

Jean Tacquet, *Philippica ou haras des chevaux* (Antwerpen 1614)

- I Qui premier a dompté & assubjecti les cheveaux au service de l'homme.
- II De la constitution & naturel des chevaux
- III De la vie longue des chevaux
- IV De l'intellect et jugement des chevaux
- V De la memoire des chevaux & qu'ils entendent la parole d'iceluy qu'ils cognossent & qu'ils font ce que l'on leur commande
- VI De la foy & l'amour des chevaux vers leurs maistres, qu'ils ont preadvertis du malheur eminent
- VII De chevaux de pris & qu'ils ont esté vendus pour des sommes grandes.
- VIII En quelle reputation les chevaux estoyent du vieil temps & d'aucuns qui ont esté honorez apres la mort
- IX De la commodité & grand bien que les homes tirent des chevaux
- X De chevaux meilleurs, qui viennent selon le naturel de chasque pays
- XI Des chevaux sauvages
- XII Des grands fraiz supportez par les anciens à dresse haras & nourrir chevaux
- XIII Des chevaux chastrez
- XIV Du poil & couleur des chevaux
- XV Du marques blanches & autres des chevaux
- XVI Quel doit estre le pays & lieu, ou l'on peut establir un haras de juments.
- XVII Quels doivent estre les estables pour les juments, pour les poulains & pour les chevaux d'âge
- XVIII Quel sera l'estallon & comment l'on le doit maintenir par tout l'an.
- XIX Quelles doivent estre les juments & comment l'on les doit entretenir toute l'année.
- XX Comment & quand l'on doit fiare saillir les juments & ce qui en depend.
- XXI Comment l'on doit nourrir & penser les chevaux aagéz d'un an. de deux & de trois.
- XXII Comment l'on doit nourrir & penser les chevaux ja faits, pour les maintenir sains & en bonne disposition.
- XXIII Des defectuasitez des chevaux & ce que l'on doit

Marcus Fugger, *Von der Gestütere* (Frankfurt 1584)

1. Wer erstlich erfunden habe/die Roß zum Reutten/und zur des Menschen Gebrauch zurichten.
2. Von der Natur Und Complexion der Roß.
3. Von dem langen Leben der Roß.
4. Von dem Verstand oder Vernunft der Pferd.
5. Von der Gedächtnis der Pferd/ und dass sie die Sprache deren sie gewohnt sind verstehen/auch thun was



Afb. 4. Titelpagina van Marx Fugger, *Von der Gestütere* (Frankfurt am Main 1584).

- man ihnen schafft.
6. Von der Treue und Liebe/so die Roß gegen ihrer Herren und denjenigen tragen/ die ihnen guts thun/sie auch vor Schaden warnen.
 7. Von etlichen Roßen/so umb ein großes Geld sind verkauft worden.
 8. In was Großen wurden/ die Roß vor Zeiten gehalten/und etlichen nach ihrem Tod große Ehre bewiesen worden.
 9. Vom dem Nutz/so der Mensch von den Pferden hat.
 10. Von den Arzneien/so von dem Roßen genommen/dem Menschen und Sich mögen gebraucht werden.
 11. Von den Roßen so nach jeder Lands art fallen.
 12. Von den wilden Roßen.
 13. Von den Großen Roßen/so man auch die Pferd und G stüt gewendt hat
 14. Von den verschnitten oder castrierten Roßen.
 15. Von den Farben der Roß.
 16. Van den Weissen oder andern Zeichen der Roß.
 17. Wie das Ort seyn soll/allda ein Gestüt zuhalten.
 18. Stallung für die Stutten, Vollen und alte Roß.
 19. Wie ein Becheller seyn/und man ihn durch das ganze Jahr halten solle.
 20. Wie die Stutten seyn sollen/und wie mans zu jeder Zeit durch das ganze Jahr halten soll.
 21. Wie und wann man beschellen soll/und was derselbe Materi anhängig.
 22. Wie die ein/zwei/drey und vierjährigen Füllen sollen aufgezogen und ihnen gewartet werden.
 23. Wie man die beritten Roßen warten soll/damit sie lang gesund bleiben.
 24. Von den Gebrechlichaiten und Mängelenden Roß/auch was darin zubetrachten sey/wann mans kaufen wil.

Noten

- 1 Het handschrift van dit lofdicht bevindt zich in de UB Gent.
- 2 Een uitvoerige biografie in *Biographie Nationale, publ. par l'Académie des Sciences, des Lettres et des Beaux-arts de Belgique* 24 (Brussel 1866-1944) 464-466.
- 3 Jacques de Solleysel, *Le parfait maréchal*, volume 1 (Amsterdam 1723) 8; G.W. Schrader und E. Hering, *Biographisch-literarisches Lexikon der Tierärzte aller Länder und Zeiten* (Stuttgart 1863); Wilhelm Rieck, 'Jean Tacquet', in: Valentin Stang und David Wirth (eds), *Tierheilkunde und Tierzucht, Enzyklopädie der praktischen Nutztierkunde* Band 9 (Berlijn-Wenen 1932) 729. Hij verwijst hier naar Gabriel René Menessier de la Lance, *Essays de bibliographie hippique* (Parijs 1917) II, 553; Emmanuel Leclainche, *Histoire illustrée de la médecine vétérinaire*, (Z.p.1955) volume II, 212; Marc Mammerickx, *Histoire de la médecine vétérinaire belge* (Brussel 1967).
- 4 A.J. van der Aa, *Biographisch woordenboek der Nederlanden* (Haarlem 1874) deel 18.
- 5 *Histoire illustrée de la médecine vétérinaire* (n 2) aldaar II,212.
- 6 R. Froehner, *Kulturgeschichte der Tierheilkunde*. Band 3 *Gechichte des Veterinärwesens im Ausland*, bearbeitet von Hans Grimm (Konstanz 1968) 22.
- 7 J. Wester, *Geschiedenis der veeartsenijkunde* (Utrecht 1939) 56 vv.
- 8 Van deze editie verscheen in 1968 een facsimile uitgave bij Miland Publishers, Nieuwkoop. De eerste editie verscheen onder de titel: *Wie und wa man ein Gestüt von gutten edlen Kriegßrossen aufrichten, underhalten, und die jungen von einem jar zu dem anderen erziehen soll, biß sy einen Bereytter zum abrichten zu undergeben, und so sy abgericht, langwirig in guttem gesundt zu erhalten: Allen liebhabern der Reüttereÿ zu ehren und gefallen gestelt* (Worms 1578). Een derde volgde in 1611: *Von der Gestüttereÿ, Das ist Ein grundtliche beschreibung wie und wa ein Gestüt von guten edlen Kriegßrossen auffrichten, underhalten, und die jungen von einem Jar zu dem andern erziehen soll: samt einem ordentlichen Register und Verzeichnis der Capitel* (Frankfurt am Main). In 1786 verscheen een uitgave in het Hoogduits van de eerste druk, bezorgd door Johann Gottlieb Wolstein (1738-1820), de directeur van het k.k. Tierspital te Wenen: *Von der Zucht der Kriegs- und Bürgerpferde. Aus dem Altdeutschen nach der Originalausgabe von 1578 übersetzt mit Anmerkungen und einem zweiten Theil vermehrt heraus gegeben* (Wien 1786).
- 9 Günter Andres, *Marx Fugger und die deutsche Pferdezücht- und Heilkunde*. Inauguraldissertation (Berlijn 1937). Andres bespreekt de eerste editie van 1578 en zeer uitvoerig het werk van Fuggers stalmeester Mang Seuter: *Ein vast Schoenes und Nutzliches Buech von der Roßartzney* (Augsburg 1588), waaraan Fugger in zo belangrijke mate heeft bijgedragen dat "dies Werk mit Fug und Recht auch Marx Fugger zugesprochen werden könnte.", aldus Andres, p. 17.
- 10 Hij was de leider van het Veterinärhistorisches Seminar, de uitgever van dit proefschrift.
- 11 Andres, Marx Fugger (n. 9) 6.
- 12 Angela von den Driesch und Joris Peters, *Geschichte der Tiermedizin. 5000 Jahre Tierheilkunde* (Stuttgart & New York 2003) 90. Ook in de eerste druk van 1989 hetzelfde oordeel.
- 13 Reinhard Froehner, *Kultugeschichte der Tierheilkunde. Ein Handbuch für Tierärzte und Studierende* (Konstanz 1954) 41.
- 14 Koert van der Horst (ed), *Great books on horsemanship. Bibliotheca hippologica Johan DeJager* (Leiden 2014) 101, 234-235.
- 15 In hoofdstuk V wijst Fugger erop dat het geheugen deel is van het verstand, met een Latijns adagium: *Memoria pars intellectus*; maar hier vertaalt Tacquet dit adagium: "La mémoire est une partie d'intellect".
- 16 Bijlage 1 geeft de titels van de hoofdstukken in beide talen.
- 17 Nicole de Blomac et Denis Bogros, *L'Arabe, premier cheval de sang* (Parijs 1978).
- 18 Majorie Meis-Even, 'Les chevaux des Guise: Le haras d'Éclaron au milieu du XVI^e siècle', *Revue d'histoire moderne et contemporaine* 57 (2010) 4: 7-29.
- 19 In Claude Bourgelat Avocat des Vétérinaires (Brussel 1971) 20 noemt hij Tacquet in één adem met grootheden als Gessner, Blundeville, Grisone en anderen meer, maar niet Fugger.

Een bijzonder paar paardenbenen

Het Universiteitsmuseum Utrecht heeft diverse zogenaamde Auzoux modellen in haar collectie, waaronder twee onderbenen van paarden. In de jubileumcatalogus *Opmerkelijke Objecten* staat één van beide afgebeeld (UMD-5116).¹ Het andere, vergelijkbare model (UMD-5117) is minstens zo interessant, maar is dermate beschadigd dat het nauwelijks te hanteren is. Het model van een gedeelte van het onderbeen en de hoef van een paard is demontabel en toont onder meer de beenderen, banden en vaten. Verschillende onderdelen zijn genummerd, en in enkele gevallen voorzien van de Latijnse benaming. De modellen lijken sterk op elkaar, maar verschillen in kleine handgemaakte details. Dat is typerend voor de modellen van Auzoux.

L'entreprise Auzoux

De Franse arts Dr. Louis Thomas Jérôme Auzoux (1797-1880) maakte in de 19^e eeuw naam als vervaardiger van anatomische papier-maché modellen. Aanvankelijk begon Auzoux met het verkopen van anatomische modellen van mensen, later kwamen daar ook dieren, paddenstoelen en planten bij. Hij ontwikkelde een nieuwe techniek, onder andere gebaseerd op dat van zijn landgenoot Jean-Francois Ameline (1763-1835). De anatomische modellen van Auzoux konden als puzzels uit elkaar worden genomen om de ligging van afzonderlijke delen te tonen. Alles was handgeschilderd, genummerd en kon door middel van pennen en haakjes aan elkaar worden vastgezet. De modellen werden geleverd met handleidingen waarin elk nummer werd beschreven. De eerste modellen maakte Auzoux op basis van echte kadavers waarbij hij alle spierlagen stuk voor stuk verving

door papier-maché. Later werden modellen geproduceerd met behulp van mallen die door de jaren heen werden doorontwikkeld.² Ondanks dat de modellen in oplages werden gemaakt, behielden vroege Auzoux modellen een uniek karakter door de schilderingen en details die met de hand werden aangebracht. De vraag nam toe en vanaf 1827 ging Auzoux fabrieksmatig modellen maken in zijn werkplaats – L'entreprise Auzoux - waar al snel vijftig arbeiders in dienst waren.³ De Auzoux modellen werden wereldwijd verkocht aan universiteiten, scholen en privéverzamelaars en waren een welkom alternatief voor anatomische modellen van bijenwas. De papieren modellen waren immers bij alle temperaturen goed te hanteren, duurzamer en niet onbelangrijk: de papieren modellen waren een stuk goedkoper.

Anatomische collecties

Het succes van de Auzoux modellen hing samen met de wetenschappelijke ontwikkelingen in de 19^e eeuw. Toen werden onderwijscollecties van scholen en universiteiten aangelegd en uitgebreid. Voor het anatomisch onderwijs werd al gauw gezocht naar manieren om preparaten en modellen te maken die kadavers (deels) konden vervangen. Verse kadavers waren immers niet altijd voorhanden. Bij universiteiten waren preparateurs in dienst om preparaten te maken voor natuurwetenschappelijk onderzoek en onderwijs. De toegevoegde waarde van anatomische modellen was in de 18^e eeuw al aangetoond door de modellen van bijenwas. De Utrechtse Petrus Koning (1787-1834) werd een grote naam op dit gebied.



Afb. 1. Carte des visite van Auzoux met een van zijn kunstlijken. Detail uit: Stewart's Album. Inv.nr. 03398, David M. Rubenstein Rare Book & Manuscript Library, 30.



Afb. 2. Auzoux model van een onderbeen van een paard. Universiteitsmuseum Utrecht, Inv.nr. UMD-5116.

Aan de Rijksveeartsenijschool was vanaf 1821 een prosector in dienst voor het aanleggen van een onderwijscollectie die het anatomisch onderwijs kon ondersteunen. Prosector T.D. Schubärt (1805-1854) experimenteerde, naast het maken van preparaten, met het maken van anatomische modellen. Waarschijnlijk ging Schubärt bij Koning in de leer, waarna hij zelf modellen van bijenwas ging maken van onder andere paarden en ezels.⁴ In 1847 bracht Schubärt een serie hersenmodellen uit die hij, net als Auzoux, vervaardigde aan de hand van gipsen mallen.⁵

Een échte Auzoux?

Vandaag de dag zijn Auzoux modellen terug te vinden in wetenschappelijke collecties over de hele wereld. Maar het ene Auzoux model is het andere niet. De fabriek van Auzoux heeft nog tot ver in de 20^e eeuw papieren modellen vervaardigd, ook van het onderbeen van een paard. Modernere exemplaren waren echter op een andere manier vervaardigd en bezaten minder handgemaakte details.⁶ Alle modellen die door Auzoux werden gemaakt, zijn voorzien van een signatuur en datum. Tot zijn dood in 1880 werden de modellen gesigneerd met "Auzoux doct. Fecit anno 'dato'". Daarna werden de modellen verkocht met de signatuur "Anatomie clastique du Dr. Auzoux 'dato'".⁷ UMD-5117 is een vroege versie. Dat is niet alleen te zien aan te vele kleine details, maar ook uit het opschrift "Auzoux doct. Fecit anno 1863".

CHARLOTTE HARTONG
Assistent-conservator Diergeneeskunde
Universiteitsmuseum Utrecht

In de Collectie Diergeneeskunde van het Universiteitsmuseum bevinden zich veel bijzondere objecten. In deze rubriek worden dergelijke objecten uitgelicht.

Voor meer informatie zie de website van het Universiteitsmuseum Utrecht: www.universiteitsmuseum.nl en de website van de Numan Stichting: www.numanstichting.nl

Noten

- 1 Peter Koolmees en Charlotte Hartong, *Opmerkelijke Objecten* (Utrecht 2019) 33.
- 2 B. Grob (red), *Papieren anatomie: De wonderschone papier-maché-modellen van Dokter Azoux*. (Zutphen, 2008) 7; zie ook de mallencollectie van Musée de l'Ecorché d'Anatomie in Neubourg.
- 3 Ibidem, 2.
- 4 Zie de achter omslag van dit nummer van Argos.
- 5 T.D. Schubärt, *Verklaring van vier in gips afgegote voorwerpen voorstellende de anatomie der hersenen van den mensch* (Utrecht 1847).
- 6 C.R. Guillaume, *Les modeles en papier maché du docteur Auzoux au Musée de l'Ecole Nationale Vétérinaire d'Alfort* (Parijs 2010) 28.
- 7 Ibidem, 2, 35.



Afb. 3. Auzoux model van een onderbeen van een paard, Inv.nr. UMD-5117.



Afb. 4. Auzoux model van een onderbeen van een paard, detail. Inv.nr. UMD-5117.



Afb. 5. Signatuur van Auzoux, Inv.nr. UMD-5117.

Parasitoloog redt herten in Nederland

Bij de grote actie in 1947-1955 om runderhorzels (*Hypoderma bovis*) in Nederland te bestrijden, is het de hoofdinspecteur veterinaire Dienst ter ore gekomen dat er bij de edelherten in Nederland horzels voorkwamen. Dit was reden om te vermoeden dat de herten een reservoir vormden voor de horzel bij runderen. Aangezien er geen therapie was, leek de enige drastische oplossing: afschot van alle edelherten.

Door de goede contacten van de Faculteit der Diergeneeskunde, met name het Parasitologisch Instituut onder leiding van Prof. D. Swierstra, met het Rijksinstituut voor Natuurbeheer (RIVON) in Arnhem kwam dit plan de parasitoloog Dr. Jaap Jansen (zoon van Prof.dr. Jac Jansen die destijds het Instituut

voor infectieziekten leidde) ter ore.

Jaap Jansen realiseerde zich dat bij de herten weliswaar een horzel voorkwam, doch dat dit *Hypoderma tarandae* betrof. Een horzel met het rendier als hoofdgastheer. Bovendien een horzel waarvoor het rund ongevoelig is. Die horzels leverden dus geen gevaar op voor de runderen. Met als gevolg geen risico voor de kwaliteit van de huiden en dus geen economisch risico.

De Veterinaire hoofdinspecteur werd daarvan op de hoogte gesteld. Resultaat: geen uitroeiing van de herten in Nederland.

PEER ZWART

VETERINAIRE GROOTHANDEL AESCULAAP B.V. 93 JAAR

Aesculaap B.V. te Boxtel bestaat inmiddels 93 jaar. Al sinds 1926 zijn wij méér dan uw groothandel met een uitgebreid leveringspakket voor de veterinaire markt. Wij kunnen u voorzien van diergeneesmiddelen, diervoeding, disposables en meer. De producten die u bestelt zijn grotendeels direct uit voorraad leverbaar. Zo weet u zeker dat u nooit zonder komt te zitten. Wij zijn uw betrouwbare partner die groot genoeg is om u service te verlenen tegen scherpe prijzen, maar klein genoeg om onze persoonlijke werkwijze te blijven hanteren. Juist daar maken wij het verschil voor u!

Wenst u klant te worden van Aesculaap of wilt u meer informatie? Neem dan contact met ons op. Op werkdagen zijn onze medewerkers van 8.00 uur tot 17.00 uur voor u bereikbaar. U kunt ons telefonisch via **0411-677500** of per e-mail via **verkoop@aesculaap.nl** bereiken.

Neem ook eens een kijkje op **www.aesculaap.nl** en laat u overtuigen door de ervaringen van onze klanten of bekijk onze bedrijfsvideo!



Aesculaap

Examen tropische diergeneeskunde in de jaren dertig

Onderstaande is overgenomen uit:
FACULTEITSNIEUWS Jaargang 28, No 5, Januari 1994.

Prof. Dr. G. Wagenaar
VOÓR DE OORLOG

8

Tropische ziekten

In de jaren dertig was Prof. Dr. L. de Blicck hoogleraar aan het Instituut voor Parasitaire - en Infectieziekten. Aan dit Instituut was sedert 1921 Dr. O.C.H. Nieschulz als conservator verbonden. Nieschulz was van huis uit bioloog, hij studeerde zoologie in Hamburg. Hij werkte in Utrecht van 1921 tot 1924, werkte daarna enkele jaren als parasitoloog in Buitenzorg, waarna hij naar Utrecht terugkeerde. Tweemaal maakte hij daarna een studiereis naar Zuid Afrika.

De afdeling tropische ziekten van het Instituut stond onder leiding van Nieschulz. Als assistent werkte daar de dierenarts Bos, die van 1925 tot 1929 gouvernementsveearts was geweest in het toenmalige Nederlands Indië. Het gebouwje waarin de afdeling tropische ziekten toen was gehuisvest, was een houten gebouw dat stond tussen het aloude Poortgebouw en de stallen van Heelkunde. Dit gebouw was oorspronkelijk in 1911 gebouwd als tijdelijk gebouw voor de kliniek voor kleine huisdieren. Het is enkele jaren later naar twee zijden uitgebreid, maar het bleef een noodgebouw. Behalve de tropische ziekten was er ook de werkplaats van het Instituut in gevestigd.

Voor zover ik mij herinner werd het college over de tropische ziekten ook door Prof. de Blicck gegeven, maar ik heb toch ook wel enkele colleges van Nieschulz gehad. Hij sprak redelijk goed Nederlands, wel met een Duits accent en daar-tussendoor nog een enkel Zuid-Afrikaans woord. Zo nu en dan werd het moeilijk hem te volgen. Ik herinner mij dat hij het had over "Grote kuttes van wilde beesten in Afrika.". Ik begreep wel dat Afrika vol liep met wilde dieren, maar dat die allemaal in kudde-verband liepen, vond ik heel vreemd.

Vele jaren later kwam ik er achter dat wildebeest het Zuid-Afrikaans is voor gnoe. Nu werd het duidelijk; hij bedoelde kuddes gnoes. In 1936 kreeg Nieschulz van Hitler de persoonlijke titel van hoogleraar. Volgens de Nederlandse normen kon dat helemaal niet, je moest natuurlijk ook een officiële leeropdracht hebben. Wij, als studenten, wisten niet goed wat wij er mee aan moesten. Wij gunden het hem wel, maar we wisten ook dat hij het eens was met het in Duitsland heersende regiem. De tijd was toen anders dan nu, je was veel minder op de hoogte van het wereld-gebeuren dan nu. Ik had als student geen radio en ik las een Utrechtse krant samen met de kostbaas.

Daar haalde je ook niet zoveel uit, temeer daar de regering nogal voorzichtig was in uitlatingen over Duitsland. We probeerden immers neutraal te blijven. In het laatste studiejaar was er ook een weekje co-assistentchap bij de afdeling tropische ziekten. Veel stelde het niet voor, maar het was er nu eenmaal. 's Morgens mocht je naar een van de klinieken en 's middags wat preparaten nakijken en als je geluk had een hond ontsien.

FN-14

De assistent Bos gaf ons op een middag een practicum over vogelmalaria. "Wagenaar, haal even de kooi met de kraaien uit het proefdierenlokaal.". Ik wist natuurlijk wel wat voor dieren er in het proefdierenlokaal waren, maar ik was kennelijk in een dwarse bui. Ik ging naar het bewuste lokaal, liep een rondje en ging terug. "Er zijn daar geen kraaien.". Het lokaal was te klein, "Een grote kooi met drie kraaien en Wagenaar kan die niet vinden.". Daar gingen we en midden in het lokaal stond een grote kooi met drie zwarte vogels. "En wat hebben we hier!" riep Bos uit, "Dat zijn geen kraaien, dat zijn roeken.". Bos was uit het veld geslagen. "Roeken," vroeg hij, "hoe weet je dat?". Hoewel ik ook geen ornitholoog was wist ik voldoende van vogels om het verschil tussen een roek en een kraai te zien. Een volwassen roek is een kolonievogel en heeft een kale snavelbasis. Het bleek dat Bos al een artikel over de kraaiën malaria had geschreven. Ik deed nu wel erg deskundig, maar zo groot is het verschil niet en het zijn beide kraalachtigen (zwarte kraai-corvus corone en de roek-corvus frugilegus).

Uiteindelijk moesten we ook nog het dierenarts examen afleggen bij Prof. de Blicck. We waren met vier kandidaten. De eerste dag kregen we ieder een cadaver om te seceren en zo nodig bacteriologische onderzoek te verrichten. Van de tropische ziekten kregen we een bloeduitstrijkje om te onderzoeken. In de loop van de middag bekeken we ons bloedpreparaatje, we hadden allemaal vogelbloed. Bij drie kon vogelmalaria worden gediagnostiseerd maar in mijn preparaat kon ik niets afwijkend vinden. Negatief? Gelukkig kwam de bediende van tropische even langs. Hij was gauw klaar. "Als het vogelbloed betreft is het zeker vogelmalaria, andere preparaten hebben we niet.". Wat te zeggen tegen de examinerator van tropische? Na uren wachten kwam om half zes Prof. de Blicck langs. "Wat doen de heren nog hier?". "We wachten op iemand van tropische.". De Blicck keek eens op zijn horloge en zei: "die zijn jullie wel vergeten; wat hebben de heren gevonden.". "Vogelmalaria, vogelmalaria, vogelmalaria, enz....". "Zal ongetwijfeld goed zijn, gaat u maar gauw naar huis."

Soms is examen doen ineens eenvoudig.



FN-15



In oude glorie hersteld



ANATOMIEGEBOUW

Het historische Anatomiegebouw aan het Veeartsenijpad in Utrecht doet, 30 jaar na het vertrek van de faculteit Diergeneeskunde, haar deuren weer open voor nascholing, congressen en evenementen.

Ga naar onze website voor meer informatie en boekingen.

www.anatomiegebouw.nl

Richtlijnen voor auteurs

Argos publiceert wetenschappelijke artikelen, korte mededelingen, archiefvondsten, congresaanblijdingen, recensies van boeken en van artikelen, beschrijvingen van museale objecten en dergelijke, die betrekking hebben op de geschiedenis van de diergeneeskunde in de breedste zin van het woord. De redactie beoordeelt binnengekomen artikelen en legt deze indien nodig ook voor aan externe deskundigen. De maximale lengte van artikelen is in principe 6.000 woorden inclusief noten. Door het inzenden van kopij verklaart de auteur dat het manuscript niet tegelijkertijd aan een ander tijdschrift is aangeboden en dat met name genoemde personen die op welke wijze dan ook aan het artikel hebben bijgedragen akkoord gaan met de vermelding van hun naam.

Artikelen dienen origineel te zijn en gebaseerd op oorspronkelijk onderzoek. De inleiding moet een overzicht van uitgangspunten van het onderzoek bevatten, alsmede één of meer duidelijk geformuleerde, concrete vraagstelling(en). Na de beschrijving van de bevindingen van het onderzoek moet in het artikel een discussie of beschouwing volgen, uitlopend in een conclusie. Het is aan te bevelen vakjargon zoveel mogelijk te vermijden en te vervangen door voor een ontwikkeld lekenpubliek begrijpelijke termen of omschrijvingen. Voor meer informatie over de structuur van het artikel wordt verwezen naar P. de Buck e.a., *Zoeken en schrijven. Handleiding bij het maken van een historisch werkstuk* (Laatst beschikbare druk).

Auteurs wordt verzocht om de tekst digitaal als Microsoft Word document aan te leveren. U wordt verzocht de tekst niet zelf op te maken en de tekst en illustraties afzonderlijk aan te leveren. Het artikel mag afhankelijk van de lengte en het onderwerp 4-8 illustraties bevatten. In verband met de gewenste kwaliteit bij het drukken worden kleuren of zwart-wit illustraties bij voorkeur digitaal aangeleverd als TIF- of JPG-files met een resolutie van ten minste 300 dpi bij afbeelding

op 100%. Duidelijke afdrucken kunnen ook worden verwerkt. Vermeld de genummerde teksten van de ondertekeningen bij de illustraties op een afzonderlijke bladzijde van de kopij. In de legenda van de afbeeldingen dient de originele bron te worden vermeld, inclusief pagina aanduiding. Bij de artikelen wordt ook een samenvatting in het Engels, voorzien van een Engelse titel (ca. 150 woorden) opgenomen. Bij artikelen in een andere moderne taal, dient een Nederlandstalige samenvatting te worden opgenomen. U wordt verzocht om deze samen met de definitieve tekst mee te sturen.

In de wetenschappelijke artikelen wordt verwezen met eindnoten (1). Nootnummers worden in de tekst geplaatst na de leestekens. Adresgegevens van de auteur en eventuele dankbetuigingen komen in een ongenummerde voetnoot (a) bij de naam van de auteur. Bij verwijzingen wordt gebruik gemaakt van richtlijnen die grotendeels zijn gebaseerd op die van het Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap (zie Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden (BMGN) op: <http://www.knhg.nl/default.aspx>). Het verwijzen naar boeken en artikelen dient te geschieden als in de volgende voorbeelden:

1. Susan D. Jones, *Valuing animals. Veterinarians and their patients in modern America* (Baltimore 2003) 35-62.
2. Clemens Graafsma en Henk Wessels (eds.), *De dierenarts. Beeld van een practicus* (Cuijk 2004).
3. A.H.H.M. Mathijssen, 'Beoefening van de geschiedenis der diergeneeskunde', *Geschiedenis der Geneeskunde* 8 (2002) 196-207, aldaar 202.
4. Idem, *Publikaties en dissertaties voortgekomen uit de Veeartsenijkundige Hoogeschool, later Faculteit der Diergeneeskunde in de periode 1921-1971* (Utrecht 1981) 177-178.
5. J.P.W.M. Akkermans, 'De productie van antisera door de Rijksseruminrichting', in: P. Verhoef e.a. (eds.), *'Strengere wetenschappelijkheid en praktische zin'. Een eeuw Nederlands Centraal Veterinair Instituut 1904-2004* (Rotterdam 2005) 218-224.
6. Jones, *Valuing animals*, 144.
7. *Ibidem*, 145-146.
8. Akkermans, 'Productie van antisera', 220.

Correspondentieadresadres

Prof.dr. Peter A. Koolmees
 IRAS, Divisie VPH, Faculteit Diergeneeskunde
 Postbus 80 175 - 3508 TD Utrecht
 Tel. 030-2535363 / 67
 Email: P.A.Koolmees@uu.nl



Wasmodel van een paardenhoofd met een deel van de hals, tweede kwart 19e eeuw. Toegeschreven aan T.D. Schubärt (1805-1853). Collectie Diergeneeskunde van het Universiteitsmuseum Utrecht (UMD-6948). Fotografie: Thomas Dobber (UMC Utrecht).